

Velferden og dens fiender

Om norsk velferdsdebatt
Eirik Vatnøy

Velferden og dens fiender

Eirik Vatnøy

1. opplag, juli 2011

© Civita AS

Printed in Norway

ISBN 987-82-92581-40-7

Utgiver: Civita, Akersgt. 20, 0158 Oslo

Formgivning, omslag og sats: Therese Thomassen

Foto: ROBERT S. EIK/VG/Scanpix

Produksjon/trykk: F. J. Stenersen, Oslo

www.civita.no

FORORD

Selv om politikken på velferdsområdet først og fremst er preget av kontinuitet, kan man i debatten få inntrykk av at man står overfor vidt forskjellige realiteter og menneskesyn. Ikke minst preger dette venstresidens retorikk. Venstresidens velferdspolitik er forsøkt definert som moralsk «riktig», som «bedre» enn alternativet og som «den norske måten» å gjøre det på. Resultatet er at velferdsdebatten er preget av en tilbyderpolitikk, der folket primært forstås som mottakere av offentlige goder og tjenester, mens staten og politikerne får rollen som givere. Jo mer de gir, jo bedre gjør de jobben sin.

Civita er en liberal tankesmie som skal formidle kunnskap og ideer som er tankevekkende og utvider rommet for den politiske debatten.

Dette essayet undersøker sentrale begreper og språkbruk som preger debatter om velferd i norsk offentlighet.

Essayet er utgitt med støtte fra Fritt Ord og innholdet står for forfatterens regning.

INNHold

Forord	1
Velferden og dens fiender	5
Begrepsmakt	8
Rødgrønn retorikk	18
Godhetshegemoniet	22
Velferdsdebattens historiske utvikling	25
Eierskap til historien	32
De retoriske forskjellene	39
Begrepsmotsetninger	40
Fellesskapet	63
Privatisering	74
Begrepsmakt	80
Litteratur	86
Om forfatteren	89

VELFERDEN OG DENS FIENDER

Fra talerstolen på SVs landsmøte i 2009 slo Kristin Halvorsen fast at «hvis Høyre vil rive ned barnehagene, får de med oss å gjøre!». Landsmøtetaler er gjerne preget av spissformuleringer og kampretorikk, særlig i et valgår. Sitatet er derfor ikke utypisk. Men det er samtidig et eksempel på et sentralt trekk ved den norske politiske debatten om velferd: at venstresiden i Norge baserer sin retoriske strategi på en form for moralsk overlegenhet. Halvorsen portretterer en politisk motstander som vil rive ned og rasere, mens hun selv vil reise opp og forsvare. I sammenhengen ser vi nesten for oss hvordan borgerlige politikere gnir seg i hendene mens barnehager rives ned.

Dette essayet er en retorisk analyse av begreps- og definisjonsmakt i norsk velferdsdebatt. Utgangspunktet er en hypotese om at partiene på venstresiden har fått definisjonsmakt over sentrale begreper i velferdsdebatten, og at de gjennom dette besitter en form for moralsk og kulturelt hegemoni. Venstresidens velferdspolitik fremstilles som mer norsk og mer moralsk enn alternativene.

Målet med denne analysen er å undersøke sentrale begreper og språkbruk som preger debatter om *velferd* i norsk offentlighet. Begrepene fremmer forestillinger som finnes om den norske velferdsstaten, og hvordan disse forestillingene får legge premissene for det offentlige ords skillet.

Essayet drøfter videre hvordan denne retorikken virker begrensende på politikken – og på velgernes forståelse av politikken. Det har oppstått en form for «retorisk sti-avhengighet», der økte bevilgninger og utvidede offentlige ordninger er det eneste som kvalifiserer som god politikk. Debatten legger opp til en tilbyderpolitikk, der folket primært forstås som mottakere av offentlige goder og tjenester, mens staten og politikerne får rollen som givere. Jo mer de gir, jo bedre gjør de jobben sin.

Gapet mellom forventninger og muligheter

Norge er et av verdens rikeste land og har et av verdens beste sosiale trygghetsnett. Man skulle derfor tro at nordmenn også var et av verdens mest fornøyde folk – men det er vi altså ikke. Etter som velferden og den generelle levestandarden har gått opp i Norge, har ikke vår tilfredshet med tjenestene og myndighetene blitt høyere. Paradoksalt nok har vi snarere blitt mer misfornøyde med myndighetene etter hvert som velferdsordningene og -tjenestene har blitt bygget ut.¹ En nærliggende forklaring er at gapet mellom forventninger og muligheter

utvides. Vi har i dag skyhøye forventninger til hva det offentlige skal bidra med av tjenester og service. Normer for eget ansvar står svakere i Norge enn i andre land. I sammenligning med andre europeiske land er nordmenn de som er minst villig til å ta vare på sine egne foreldre når de blir gamle.² Når våre krav til det offentlige ikke innfris, retter vi vår skepsis mot politikerne, som vi har gitt ansvaret for å yte tjenestene.

Politikerne selv må ta sin del av skylden for at ikke tilfredsheten med velferdsordningene er høyere. På begge sider av det politiske spekteret har partiene rettet krass, og ofte ufortjent, kritikk mot velferdstjenestene. Partiene har ropt høyt i opposisjon, uten nødvendigvis å tilby noe reelt alternativ når de senere har kommet i posisjon. Men også i posisjon har de politiske partiene ofte basert seg på en retorisk strategi av mistillit og mistenkeliggjøring. Ikke sjelden dreier debatten seg om hvem som har bevilget mest, mens ingen vil stå inne for kutt – eller uteblivende budsjettøkninger, for den saks skyld. Å påpeke negative trekk ved den politiske debatten – som dette essayet er et forsøk på – er relevant for å undersøke hvordan politikerne selv er med på å underbygge en negativ utvikling i debatten om velferd.

En mulig forklaring på denne mistillitens retorikk kan være de forholdsvis små forskjellene som finnes mellom de politiske partiene i Norge. Det er trangt i sentrum av norsk politikk. Undersøkelser fra både Civita og Fafo viser at for-

skjellene i prioritering av velferd har vært svært små mellom de forskjellige regjeringene de siste 15 – 20 år.³ Det er også bred enighet om sentrale punkter i den økonomiske politikken – herunder for eksempel retningslinjene for bruk av oljepenger (handlingsregelen) – og om velferdens finansieringsform, dvs. at den primært skal finansieres over skatteseddelen.

Dette gjør at de politiske partiene må fremheve forskjeller på andre måter og andre områder. Når det i realiteten er små forskjeller på økonomi- og virkemiddelområdet, overspiller aktørene forskjeller i intensjon, moral og samfunnssyn. Små forskjeller i politikken fører slik til store forskjeller i retorikken.

Samtidig er den politiske debatten og valgkampen i Norge, som i mange andre land, preget av en tabloid og sensasjonslysten mediedekning.⁴ Denne legger opp til en politisk retorikk som er konfliktorientert, aggressiv og «spisset». Det etterlates mindre rom for lengre resonnementer eller komplekse problemstillinger. Dette preger også retorikken i talesituasjoner, som eksemplene her hovedsakelig er hentet fra.

BEGREPSMAKT

Med begreps- og definisjonsmakt mener vi *evnen til å fastsette, institusjonalisere og aktivere begreper på en slik måte at de har effekt på politisk handling.*⁵

Dette er nært beslektet og til dels overlapp-

ende med hva vi i dagligtalen kaller «definisjonsmakt» eller «dagsordenfunksjon». Innen samfunnsvitenskapene er «systemmakt» et ganske dekkende begrep. Et annet ord som er relevant i denne sammenheng, og som er nært beslektet med begreps- og definisjonsmakt, er *diskurs*.

Diskurser er måter å bruke språket på. De er «et sett av retoriske former og tankefigurer som setter seg igjennom i bestemte sosiale felt og situasjoner». ⁶ Diskurser setter grenser for hva som kan bli sagt, hvilke valg som kan treffes og hvilke handlinger som lar seg forstå. I en videre betydning kan «diskurs» referere til forestillinger og tale- eller handlingsmønstre som omgir bestemte temaer eller sfærer i samfunnet.

Et eksempel på en analyse av en politisk diskurs og begrepsmakt kan tydeliggjøre dette utgangspunktet. Iver B. Neumann gir i boken *Norge – en kritikk* (2001) en analyse av diskursen og de sentrale begrepene som har preget den norske EU-debatten siden 1960-tallet. Hovedpoenget i Neumanns bok er at de eksisterende forestillingene om Norge som den provinsielle, homogene og sterkt selvrådende nasjonen i utkanten av Europa – en forestilling som har blitt etablert gjennom vår særskilte historie preget av blant annet unioner og bondeopprør – er en helt sentral faktor i den norske EU-debatten og kanskje en avgjørende faktor bak nei-sidens retoriske (og elektorale) suksess.

Dette reflekterer en selvforståelse og et syn

på nasjonen som allerede var etablert i den norske befolkningen innen EU-spørsmålet kom opp. Det er reelle verdier og holdninger som folk allerede hadde og sto inne for. Men disse verdiene og holdningene ble formidlet, forsterket og til dels også konstruert av debattens aktører.

En av nei-sidens retoriske fordeler i EU-debatten, hevder Neumann, var at den fikk definere de sentrale begrepene – «Norge», «Europa», «suverenitet», «union» – og på denne måten sette premissene for debatten. Slik lyktes nei-siden i å lade begivenhetene med en mening som passet deres sak. «Det er evnen til å smi dagens hendelser inn i langtvirkende forestillingsmønstre med tradisjonell hjemstavnsrett i den politiske diskurs som teller».⁷

Evnen til å smi dagens hendelser inn i slike langtvirkende forestillingsmønstre er også avgjørende i velferdsdebatten. Det illustreres blant annet av forestillingen om at vår velferd har vært en direkte konsekvens av utbyggingen av offentlig sektor, at den norske folkesjelen gjør oss spesielt disponert for fellesskapsprosjekter eller at økonomiske incentiver er i konflikt med omsorg og medmenneskelighet. Slike forestillingsmønstre setter premissene for hvordan velferdsutfordringer foreslås løst i dag. Det normative grunnlaget er at alle problemene i samfunnet kan og bør løses av det offentlige gjennom velferdsstaten.

Med utgangspunkt i Neumanns eksempler fra EU-debatten kan vi altså beskrive begreps- og definisjonsmakt som evnen til å forme

premissene for den politiske debatten. Når noe kan karakteriseres som begrepsmakt, er det fordi det avleder handling og har effekt for debatten utover den enkelte talesituasjonen. Vi kan videre snakke om begreperes makt når begrepene påvirker handlinger, mediernes dekning, problemstillingene som debatteres eller rollene som aktørene tildeles i saken.

Andre eksempler på begreps- og definisjonsmakt kan hentes fra forskningen. Når innflytelsesrike forskningsinstitusjoners resultater påvirker aktørene som treffer beslutninger i samfunnet, vil dette også påvirke beslutningene. Forskning – gjerne på den norske velferdsstaten eller den nordiske modellen – får lett en sterk definisjonsmakt, uten at denne medregnes som en faktor av forskerne selv. Studier av hvordan den nordiske modellen er konstruert gir normativ støtte til politiske idealer: Hvordan modellen er, blir argumenter for hvordan den bør være.⁸

At den norske velferdsmodellen av enkelte innflytelsesrike forskere⁹ tidligere har blitt klassifisert som en «sosialdemokratisk modell», har også påvirket den politiske debatten i Norge. Den faglige konsensusen i dag er derimot at dette *ikke* er en ren sosialdemokratisk modell. En kronikk i *Bergens Tidende* våren 2011, skrevet av flere professorer i historie ved Universitetet i Bergen, gir en god beskrivelse av hva som er den rådende faglige forståelsen: «Den norske velferdsstaten har verken én far eller én mor. Den er ikke et resultat av en

storslått masterplan, klekket ut av forutseende borgerlige eller sosialdemokratiske politikere på begynnelser av 1900-tallet». ¹⁰ Men dette hindrer ikke at begrepet, «den sosialdemokratiske modellen», og dermed det perspektivet som ligger i det, festner seg. Det skjer også fordi noen har interesse av å opprettholde denne forståelsen av historien. Selv om tilfredsheten med velferdsordningene står tilbake for den faktiske kvaliteten, er det generelt stor oppslutning om den norske velferdsstaten. Eierskap gir derfor politisk gevinst. Hvis et parti kan fremstille seg som velferdsstatens arkitekter og eneste forsvarere, er det også langt enklere å fremstille andre som velferdens motstandere.

Problemformuleringsprivilegiet

Et annet perspektiv som er relevant for å forstå velferdsretorikken i Norge, er det som i Sverige har blitt kalt «problemformuleringsprivilegiet»: privilegiet til å definere hva som er problemet med situasjonen. ¹¹ Har man muligheten til å avgrense og formulere problemet, er man også i en privilegert posisjon til å vinne frem med sin løsning.

Politikk er blant annet evnen til å identifisere feil og mangler i samfunnet. Store deler av den politiske debatten dreier seg ikke om politiske løsninger, men om hva sakene består av og hvordan de skal forstås – med andre ord hva som er problemet. Ofte er virkelighetsforståelsen vidt forskjellig fra det ene partiet til det andre. Det sentrale spørsmålet er da: Hvem har gjennom-

gående mest makt til å fortelle andre hva som er problemet – og dermed også hva som er løsningen på problemet?

Eksempelvis kan det hevdes at høyresiden har fått definere problemet med «eldrebølgen», og debatten om antall trygdede, som konsekvenser for arbeidslivet og belastninger for velferdsstaten. At NHOs årskonferanse i 2011 hadde undertittelen «Marsjen ut av arbeidslivet», viser hvordan problemene i norsk arbeidsliv gjerne defineres. Lignende handler innvandringsdebatten i større grad enn tidligere om innvandrernes ansvar for egen integrering. Uavhengig av hva man måtte mene om dette, er det tydelig at utgangspunktet for debatten har endret seg.

Det er gode grunner til å hevde at det er venstresiden som oftest får privilegiet til å formulere privilegiet innen velferdsdebatten i dag. I hvert fall hvis vi med venstresiden mener de som hevder at det offentlige bør stå for det meste av tilrettelegging og gjennomføring av velferden, og som stort sett ikke trekker grenser for velferdsstatens ekspansjon.

Det er også dette perspektivet som ofte passer mediene best. Deres maktkritiske holdning og krav om konkret handling fører gjerne til at politikerne forventes å ta ansvar for ting de ikke nødvendigvis burde ha ansvar for. Blir de eldre mer deprimerte? Ring helseministeren og spør hva hun har tenkt til å gjøre med det! Gjør ikke barna nok lekser? Spør kunnskapsministeren hvordan hun skal løse det!

Som oftest formuleres problemet som mangel på offentlige midler. Løsningen er da nærliggende. For å vise handlekraft og gode intensjoner i møte med disse problemene, må man åpne statskassen og love mer penger. Hvis ikke de styrende politikerne selv vil akseptere dette problemet, kan man være sikker på at opposisjonen stiller opp for å refse regjeringen for ikke å bruke nok penger – også når opposisjonen er borgerlig.

Eksempler på problemformuleringsprivilegiet finner vi når VG Nett, i en sak om private barnehager, på forsiden kan melde at «De tjener millioner på barna dine» (VG Nett okt. 2010). Saken var utstyrt med navn, bilde og privat inntekt til flere bedriftseiere i den private barnehagesektoren.

Hvorvidt det hadde vært akseptabelt, eller oppfattet som god presseskikk, å blottstille privatpersoner på denne måten hvis de tjente mindre penger eller var i en annen bransje, er slettes ikke sikkert. Det har heller ikke kommet noen store oppslag om personer som eier vellykkede bedrifter som leverer leker, mat eller utstyr til barnehager gjennom kommunale avtaler. Det er det politisk potente begrepet «barnehagemillionærer» som her får styre dagsorden, og som utgjør «vinklingen» på saken.

Underliggende presenterer artikkelen et problem ved samfunnet. Problemet er ikke at kvaliteten på barnehagene er for dårlig, eller at barnehageeierne har brutt noen lov, men at noen har tjent (mye) penger på noe mange betrakter som en offentlig tjeneste. Premisset er at det er

umoralsk å tjene penger på barnehagevirksomhet, at eierne av barnehagene er «griske», og at de «tar fra fellesskapet». At denne vinklingen ikke var interessant for ti eller fem år siden, viser hvilken makt politiske begreper, og redefinering av begreper, har for debatten i sin helhet.

Eksempelet med barnehageeierne viser også hvordan et problem fordekker andre mulige problemer. Barnehagesektoren ville trolig ikke vært problemfri dersom eierne ikke fikk mulighet til å tjene penger innen bransjen. Kanskje tvert imot. Det er også ganske sikkert at barnehagedekningen hadde vært lavere hvis man fjernet muligheten til å tjene penger, og dermed incentivet til å investere.

Politikkens dyder

Det tredje perspektivet jeg mener er relevant for å forstå dagens velferdsdebatt, er etermedienes sterke innflytelse på det politiske ordskiftet. Mediehverdagen har ført til en intimisering av politikken på flere måter. Det er sterkere fokus på enkelte politiske aktører, og en regissering av politiske forskjeller og personkonflikter. En konsekvens av intimiseringen er at politiske standpunkter i økende grad formidles som personlige verdier og meninger. Hva som innen retorikken kalles *etos* – talerens troverdighet og mulighet til å etablere et tillitsforhold til sine tilhørere – har blitt det viktigste retoriske overtalelsesmiddelet.¹² Den dominerende retoriske strategien blir derfor å bygge opp sin egen tro-

verdighet, samtidig som man forsøker å så tvil om andres integritet og troverdighet.

I *Den politiske komedie* beskriver den danske mediestrategen Klaus Kjøller den moderne politiske debatten først og fremst som en kamp om dyder, som hederlige motiver og politisk kompetanse. Politikerne må fremvise og forsvare sine egne dyder og i neste rekke så tvil om de samme kvalitetene hos motstanderen.

De fire mest sentrale dydene i moderne politikk er, i følge Kjøller, ærlighet, idealisme, stabilitet og kompetanse.¹³ *Ærlighet* skårer man når velgerne tror at politikerne sier sannheten, uten skjulte motiver eller baktanker. *Idealisme* oppnås ved at velgerne opplever at politikerne er drevet av et ønske om å arbeide til borgernes beste. *Stabilitet* oppnås når velgerne opplever at det er sammenheng mellom hva politikerne sier og hva de gjør, og hva de sier i dag og hva de har sagt tidligere. *Kompetanse* avhenger av at velgerne oppfatter politikerne som informerte og faglige kompetente, i tillegg til at de kan formidle politikken på en god måte.

Disse dydene er også de retoriske slagmarkene i velferdsdebatten. Valgkampen kan langt på vei reduseres til en kamp om hvem som oppleves som mest ærlig og idealistisk, og hvem som er mest stabile og kompetente i møte med de politiske utfordringene. Dette har blitt tydeligere de siste årene. Som retorikkprofessor Jens Kjeldsen beskriver det: «Willoch angrep Arbeiderpartiets politikk, Erna Solberg angriper Jens Stoltenberg».¹⁴ Og, kan man tilføye, journa-

listene angriper dem begge.

Slik er det viktigste anliggende i den politiske debatten ikke lenger de politiske sakene, men politikernes forhold til sakene. Målet i mediehverdagen er ikke først og fremst å legge frem de beste politiske løsningene, men å overbevise velgerne om at man har den beste intensjonen, kompetansen og handlekraften som skal til for å løse problemene.

Pressens rolle

Det ligger også i den tabloidiserte og sensasjonsjagende pressens natur å fokusere på personer og enkeltsaker på bekostning av de overordnede politiske skillelinjene.¹⁵ Innen sosialpolitikken har journalistikken potensial til å påvirke den politiske debatten ved personorienterte og sentimentale nyhetssaker som setter premissene for den videre debatten.

Kritikk som fremsettes i mediene, rettes også som oftest mot politikere og staten.¹⁶ Dette legger sterke føringer for hvilke verdistandpunkter som får legitimitet innenfor debatten, og ikke minst hvilket handlingsrom aktørene i debatten har. Fremvisningen av eksempler på kritikkverdige sosiale forhold legger et sterkt press på at politikere skal stilles til veggs, holdes ansvarlig, legge seg flate eller love bot og bedring. Og velvilje og handlekraft bevises enklest ved å ta frem sjekkheftet: Selv når det er veldokumentert at det ikke er penger som er problemet, kreves stadig større budsjetter som et håndfast uttrykk for at velferden bygges ut.

RØDGRØNN RETORIKK

I de fleste tilfeller er de rødgrønne partienes retorikk preget av den saklige og nøkterne fremstillingen av saksforhold og standpunkter som preger norsk politisk retorikk generelt og regjeringspartier spesielt. Det er når de politiske forskjellene skal understrekes, gjerne i valgkampsammenheng, i partimøter og ved 1.mai-markeringer, at den aggressive retorikken gjør seg gjeldende. Dette gjør den ikke mindre relevant. Det er ofte dette som når velgerne.

Satt på spissen er venstresidens velferds-politikk forsøkt definert som moralsk «riktig», som «bedre» enn alternativet og som «den norske måten» å gjøre det på.

Med venstresiden menes her partiene i den rødgrønne regjeringen. Etter fem år i regjerings-samarbeid har disse partiene til en viss grad utviklet en felles talemåte. Selv om den vide definisjonen av «venstre» i norsk politikk kan være upresis, anser jeg den derfor som meningsfull i retorisk sammenheng.

Jeg vil fokusere på tre perspektiver ved velferdsdebatten, der den norske venstresiden har erobret en form for diskursiv makt eller retorisk overtak:

1) For det første kreves det eierskap til den norske velferdens historie. Forestillingen om at det høye velferdsnivået i Norge er et resultat av arbeiderbevegelsens og Arbeiderpartiets målrettede og planmessige samfunnsbygging, er for

mange en sannhet. Det samme er forestillingen om at det norske folk har et særlig sterkt «felleskap», som ble identifisert og videreutviklet av Arbeiderpartiet på 1900-tallet. Dette bygger opp om det underliggende premisset at Arbeiderpartiets politikk på velferdsfeltet historisk og kulturelt representerer et særnorsk alternativ. Ethvert angrep på den rødgrønne regjeringens velferdspolitikkk representerer slik sett et angrep på «den norske velferdsmodellen», «den norske modellen» eller «det norske fellesskapet».

2) For det andre er venstresidens retorikk på dette feltet sterkt preget av en rekke begrepsmotsetninger som fremstiller det politiske landskapet som delt mellom de som er for velferd og de som egentlig er mot, gjerne de blå-blå partiene Høyre og FrP. Dette kan beskrives som en retorisk strategi for å omdanne uenighet på virkemiddelområdet til et spørsmål om bakenforliggende intensjoner, moral og menneskesyn. I og for seg er ikke dette en uredelig retorisk strategi, men det medfører uredelige fremstillinger av politiske motstanderes standpunkter. Man forsøker å definere legitime politiske standpunkter ut av debatten ved å redusere dem til et resultat av umoralske holdninger og manglende dyder.

3) Videre besitter venstresiden også definisjonsmakt over noen sentrale begreper i velferdsdebatten. «Fellesskapet» er i dette tilfelle et tydelig eksempel. «Fellesskapet» har sterke

kulturelle og moralske undertoner, samtidig som det i praksis har fått en betydning som er tilnærmet synonymt med «det offentlige», «staten» eller «regjeringen». Når «fellesskapet» blir brukt som et synonym for offentlig sektor, påvirker naturligvis dette vår forståelse av både det norske samfunn og statens rolle. Lignende: Når «velferd» kommer til å bety offentlig finansierte sosiale goder, legger dette sterke begrensninger på debatten om velferd og om velferdens finansieringsgrunnlag. Velferdsdebatten blir redusert til en debatt om statlige overføringer, og vi mister evnen til å forestille oss eller forstå at velferd – altså lykke, trivsel og velvære – tross alt ikke er noe vi kan få av staten, og at vi alle også har et ansvar for egen velferd og velferden til våre medborgere.

Det er viktig å ta noen forbehold i denne sammenheng. For det første forutsetter denne analysen at venstresiden faktisk *har* et moralsk og kulturelt hegemoni i velferdsdebatten, at de besitter en makt over diskursen som etableres gjennom retorisk praksis. Riktignok hevdes dette ofte fra borgerlig hold, men det er en påstand det er vanskelig å bekrefte eller avkrefte.

Det er imidlertid tydelig at de rødgrønne partiene, og særlig SV og Arbeiderpartiet, har høy troverdighet i velferdspolitikken. Valgundersøkelsen fra 2005 viser at Arbeiderpartiet har høy troverdighet når det kommer til skole, barne- og familiepolitikk, eldreomsorg, helse-

politikk og arbeidslivspolitik. SV har også stor troverdighet når det gjelder skole, eldreomsorg og barne- og familiepolitikk. De borgerlige partiene er mer spredt. Høyre har stor tillit i skolepolitikk, KrF har stor tillit i barne- og familiepolitikk, og FrP har stor tillit i eldreomsorgen. Lar man resultatet i valg tale for seg – noe som på mange måter er fornuftig, siden velferdsfeltet er viktig for velgerne – er tilliten delt mellom de borgerlige og de rødgrønne partiene.

Tydeligere er det at det er venstresidens begrepsbruk og retorikk som får prege medie-dekningen og legge premissene for debatten. Når Erna Solberg høsten 2010 kritiserte den rødgrønne regjeringens velferdspolitik og videre hevdet at «Høyres sjel ligger i sosialpolitikken», ble det behandlet som en nyhet i enkelte aviser (for eksempel i Dagsavisen 8.10.2010). Arbeiderpartiets parlamentariske leder, Helga Pedersen, ble så irritert at hun ba Solberg «klappe igjen». SVs Bård Vegar Solhjell uttalte at «både partiets historie, det de har gjort de siste årene og Høyres partiprogram taler mot at de noen gang blir et velferdsparti». I deknningen av ordskiftet var oppslagene preget av formuleringer som «Solberg hevder Høyre er et velferdsparti» og «ifølge Solberg er Høyre et velferdsparti». At SV, et parti hvis bidrag til velferdsstatens fremvekst må kunne kalles svært beskjedent, fortjener tittelen «velferdsparti», ble derimot tatt som en selvfølge.

GODHETSHEGEMONIET

Begrepet «godhetshegemoni» er lånt av Paul Chaffey, direktør i Abelia og tidligere stortingsrepresentant for SV. Den norske venstresiden har, hevder han, en helt unik troverdighet når det gjelder arbeidet for et mer rettferdig samfunn.

Dette kaller Chaffey venstresidens «godhetshegemoni». «Mens andre kjemper for egne interesser, og dermed er egoister, jobber venstresiden for det de kaller solidaritet og fellesskapsløsninger». ¹⁷ Deres politiske standpunkter representerer «det gode», noe som naturlig nok gjør politiske motstandere, om ikke til «onde», så til «egoistiske», «kyniske», «kalde» og til og med «iskalde». Særlig har dette preget en rekke profesjoner som etterstreber et kritisk blikk på samfunnet, som journalister, samfunnsforskere og lærere. Deres samfunnskritiske holdning har for ofte vært sikret ved å stille spørsmålene fra venstre – eller ved å «se verden fra SVs synsvinkel». ¹⁸

Med andre ord skårer venstresiden høyt når det kommer til *idealisme*. Rettferdighetsbegrepet blir også assosiert med venstresiden, og dermed med deres rettferdighetsforståelse, mens det borgerlige rettferdighetsbegrepet synes å stå svakere.

Dette er venstresidens viktigste seier i norsk politikk. På denne måten kan et parti som SV, som Paul Chaffey fokuserer på, ha «et verdimeslig hegemoni i den politiske debatten

som går langt utover egen velgeroppslutning». På denne måten kan SV, som er et ganske lite parti i Norge, argumentere med at folket egentlig vil ha deres løsninger og ikke vil ha løsningene fra partier som representerer 20-30 prosent av velgerne. Ikke sjelden hevder ledelsen i partiet at folket «ikke vil ha høyrepolitikk», selv om den borgerlige blokken både har fått flere stemmer og skårer høyere på meningsmålingene enn de rødgrønne partiene, og, ikke minst, selv om partiet Høyre representerer flere ganger så mange stemmer som SV.

Godhetsdiskursen

Ikke ulikt, men med fokus på andre aktører, har samfunnsforsker Jill Loga ved Universitetet i Bergen studert hva hun kaller «godhetsdiskursen» i norsk offentlighet. Godhetsdiskursen er en egen form for kommunikasjonsregime. Det kjennetegnes av et språk for tidløse og prinsipielt gode verdier. Å representere «det gode» gir mye makt. Loga sier det slik:

Noe av grunnen til at godhetsdiskursen blir stående uimotsagt, er at man som opposent lett vil fremstå som kynisk, selvopptatt eller ond. Det finnes ingen arena å kritisere denne diskursen fra, uten at en regnes for å tilhøre dens motsetning: de likegyldige og selvopptatte. Den som taler i diskursen, besitter altså makt som er uangripelig for kritikk, fordi man som kritiker blir stilt i den ondes ståsted.¹⁹

I godhetsdiskursen tales det om de verdiene det ikke strides om. Det er ingen som er mot omsorg eller fellesskapsverdier. Det er heller ingen som er mot «barnas beste», bedre kår for «de fattige» eller å løse humanitære katastrofer. Derfor er det også svært vanskelig å fremme alternative perspektiver og problemstillinger i debatter som handler om slike saker. For hvem kan være mot det objektivt gode? Godhetsdiskursen åpner bare for én type svar, og det er umiddelbar aksept.

Den norske godhetsdiskursen tillegger også verdiene et nasjonalstatlig opphav. Selve språkbruken peker på visse normative idealer og sier: Slik er vi! Nordmenn er et folkeslag som er særlig opptatt av likhet, fordeling og rettferdighet. At det er «typisk norsk å være god», får straks flere betydninger.

Gjenstanden for Logas studier var Bondevik I-regjeringens Verdikommisjon (1998-2001). Dette var en slags normativt fundert politisk institusjon som fremmet en «du skal»-diskurs i den norske offentligheten. Ved å innta en stilling som «den gode» i samtalen, innbyr man ikke til dialog, men er monologisk og besitter dermed en form for autoritet.²⁰

Kunsten i politikken er derfor ofte å definere interessekonflikter som verdikonflikter. Det er dette Senterpartiet gjør når de presenterer landsbruksinteresser som ”distriktspolitikk”, og KrF når de fremmer sine egne standpunkter som et objektivt krav om ”mer verdidebatt”.

Det er tydelige forskjeller mellom Verdi-

kommisjonens arbeid og dagens velferdsdebatt. Men det finnes også likhetstrekk. Når politikere eller andre forsøker å gjøre spørsmål knyttet til velferdens finansiering og administrasjon til hovedsakelig moralske spørsmål, legger det sterke føringer og begrensninger på debatten.

VELFERDSDEBATTENS HISTORISKE UTVIKLING

I all hovedsak kan den norske velferden beskrives som et tverrpolitisk prosjekt. Det har aldri eksistert noen ferdig plan for konstruksjonen av en velferdsstat etter moderne type. Den moderne norske velferden er heller ikke et resultat at ett enkelt partis målrettede samfunnsbygging eller politiske visjoner. Snarere er den et resultat av politiske kompromisser og politisk konsensus i nær sammenheng med demografisk og økonomisk utvikling. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke har vært politisk uenighet eller interessekonflikt. Dette har også preget den sosialpolitiske debatten, eller velferdsdebatten, gjennom den norske historien.

I perioden frem til annen verdenskrig var økonomiske perspektiver og klasserelaterte konfliktlinjer dominerende. I kjølvannet av den industrielle revolusjonen var det generell enighet blant de politiske partiene om at et sosialt sikkerhetsnett både var mulig og nødvendig. Det var imidlertid politisk uenighet om de økonomiske prioriteringene, særlig i perioder

hvor økonomien var trang, og videre om hvordan velferden burde fordeles og organiseres. Ikke minst var dette tilfellet i mellomkrigstiden, da de politiske og retoriske forskjellene mellom de dominerende borgerlige partiene og den radikale arbeiderbevegelsen var svært tydelige. Også den sosialpolitiske debatten var preget av høy temperatur mellom en venstreside som frontet klassekamp og en høyreside som argumenterte for «sosial fred» i form av samarbeid og en aktiv holdning mot sterke interessekonflikter på arbeidsmarkedet og i sosialpolitikken.

Perioden etter andre verdenskrig var i stor grad preget av Arbeiderpartiets hegemoniske posisjon i regjeringslokalene, men også av enighet rundt sosialpolitiske spørsmål. Det er på denne tiden ord som «velferd», «velferdsstat» og «velferds-samfunn», og formuleringer som «å trygge velferden», «bygge velferden» og «velferdsnivå» blir integrert i det politiske språket. Forståelsen av Norge som en velferdsnasjon, en nasjon som i særlig grad forstår sosial trygghet, likhet og solidaritet som en del av sin kultur, befestes gjennom følelsen av et felles nasjonsbyggingsprosjekt i tiårene etter krigen.

Samtidig var etterkrigstiden en periode preget av byråkratisering, økt rettighetsfesting av velferden og vitenskapeliggjøring av helse- og sosialpolitikken. Klientifiseringen av velferdsbrukeren, og etter hvert av alle potensielle velferdsbrukere, var et tiltakende trekk ved velferdspolitikken i tiårene etter krigen.²¹ Dette preget også språket og retorikken. Debatten

reiste nå i større grad spørsmål om kvaliteten ved de ordningene som borgerne mente de hadde krav på. Det personlige ansvaret hos den enkelte borger ble langt mindre tydelig, og borgerne selv ble i større grad omtalt som brukere og mottakere av en omfattende velferdsstat.

Her finner vi også en historisk forutsetning for velferdsdebatten i vår egen tid. Mer rettighetsfesting har ført til en stor grad av «stivhengighet» i sosialpolitikken. Den demografiske utviklingen, og særlig befolkningens alder og helse, spiller en stadig større rolle i utviklingen, noe som begrenser det politiske handlingsrommet.²² Også retorikken kan sies å ha utviklet en form for «stivhengighet». Store, tunge institusjoner, som velferdsstaten er bygget opp av, er preget av et juridisk og byråkratisert språk, som legger opp til et passiviserende forhold mellom bruker og myndigheter.²³ Samtidig har den etablerte forståelsen av at vi har rett til sosiale goder, lagt store føringer på hvordan velferdsdebatten kan utspille seg.

I 1970- og 1980-årene ble det igjen tydelige retoriske forskjeller i velferdsdebatten. I retorisk sammenheng blir gjerne høyrebølgen på slutten av 1970- og 1980-tallet betraktet som markedslogikkens inntog i det politiske språket. I hvilken grad dette er en treffende beskrivelse, skal ikke diskuteres her, men det er tydelig at denne antagelsen henger sammen med at en del nye begreper fikk dominans i den politiske debatten, så som «service», «valgfrihet» og «et åpnere samfunn».

Professor i retorikk ved Universitetet i Bergen, Jens Kjeldsen, har beskrevet Kåre Willochs retoriske stil som «et skifte fra tradisjonell talekunst til sosialøkonomisk tallkunst».²⁴ Dette påvirket også de øvrige aktørenes debattstil. «80-årenes debatter mellom Willoch og Brundtland ble leksjoner i sammenhengen mellom konkurransevne, prisstigninger, sysselsetting, offentlige utgifter og inflasjon».²⁵ Det som begynte som en retorisk polarisering, førte til at alle partiene — i hvert fall alle de store partiene — tok ett steg til høyre. At dette også var en kamp om begrepsmakt for den norske velferden og velferdsstaten, er tydelig i Arbeiderpartiets endrede retoriske profil. «Enkeltmennesker», «større valgfrihet», «offentlig sektor» og «effektivisering» var mantra som også preget Gro Harlem Brundtlands argumentasjon,²⁶ og «frihetens» inntog i Arbeiderpartiets retorikk var en bevisst taktikk — etter initiativ fra daværende partisekretær Thorbjørn Jagland — for å frata høyresiden eierskap til frihetsbegrepet.²⁷

Høyres retoriske overtak varte ikke evig. Professor i sakprosa ved Universitetet i Bergen, Anders Johansen, forklarer Høyres tap av retorisk hegemoni med at partiet ikke klarte å opprettholde det positive og engasjerende verdigrunnlaget: «Lenge kunne denne politikken begrunnes i verdier som frihet og mangfold, men nå i det siste hadde Høyre vært ute av stand til å uttale seg om annet enn lønnsomhet. «For deg, mot formynderstaten», het det en gang i tiden,

og det kunne vel gi ganske omfattende mening. «Mer igjen for pengene», het det nå; det kunne lett fortone seg som smålighet og lite annet». ²⁸ Den aggressive retorikken mot omfattende passiviserende støtteordninger – som at de «syr puter under armene på folk» eller produserer «latsabber» – ble også synligere på høyresiden på denne tiden.

Et eksempel kan illustrere hvordan holdninger til avsenderen har betydning for budskapet i denne sammenheng. Høsten 2010 skrev Erik Solheim i en kronikk i Dagens Næringsliv at «altfor sjelden spør vi hvordan vi kan få mer igjen for pengene». Dette var en viktig debatt, mente han. Kravet var nesten en ordrett gjen-givelse av Høyres gamle slagord. Men der Høyre ble beskrevet som kalde og kyniske, med et større engasjement for økonomiske hensyn enn hjerte for de som trenger tjenestene, ble SV ikke anklaget for noen av disse tingene. Det er med andre ord ingen som betviler SVs *idealisme* og *ærlighet*, og følgelig blir deres budskap tolket på en annen måte.

Dagens debatt

Siden 80-tallet har begrepet «velferd» fått en stadig sterkere rolle, men også en mindre presis betydning, i det politiske ordskiftet. Ren natur, god helse, lav rente, tid med familien, sunt kosthold: Alt omtales i dag som viktige deler av vår «velferd». Som politisk begrep er «velferd» i dag det nærmeste vi kommer et synonym for

lykke eller det gode liv. Og begrepet blir stadig mer sentralt i debatten.

Kravet om økt valgfrihet og individuell tilpassning av velferdsgoder er også i ferd med å bli tverrpolitisk fellesgods. Begrepene er like, men vinklingen er forskjellig. Høyresiden representerer, som før, et krav om mer individuell valgfrihet innen eldreomsorg, helse, skole osv. Mot dette hevder venstresiden å stå for *reell* valgfrihet på disse områdene og i samfunnslivet for øvrig. Å åpne for flere aktører på tilbydersiden – ved å slippe private aktører til – vil kun gi valgfrihet til de ressurssterke, hevder venstresiden, mens brukertilpassning innenfor rammene av det offentlige vil gi alle en mulighet til å velge løsninger som passer for dem.

I slike spørsmål øyner vi det som gjør velferdsdebatten interessant å studere. Forskjellene finnes — både i oppfattelsen og beskrivelsen av hva som er dagens situasjon og i virkemidlene som må til for å forbedre situasjonen – men «alle» aktørene ønsker øyensynlig de samme tingene: bedre omsorg, rimelige kostnader, brukervennlighet og valgfrihet. Trolig er den overordnede debatten, om velferdens finansiering, fremtidsutsikter og konsekvenser for arbeidslivet, i en viss grad passiviserende for velferdsstatens brukere. Velferdspolitik er et komplekst felt, og velgernes stemmegivning avhenger i stor grad av hvilke politikere og partier de har tillit til. Dette er trolig en av årsakene til at retorikken som beskrives i dette essayet er så tydelig og

markant. Komplekse saksforhold avfører ofte enkel og slagkraftig retorikk.

Dagens velferdsdebatt er dermed preget av en heller paradoksal saksfremstilling. På den ene siden er det tydelig at forskjellene mellom de politiske partiene innen velferdspolitikken er relativt små. Civita har undersøkt veksten i bevilgningene til offentlig forvaltning fra alle regjeringer de 20 seneste årene. Mønsteret er at de offentlige bevilgningene vokser uavhengig av hvem som har regjeringsmakten, og at det ikke er mulig å identifisere noen vesentlige forskjeller på regjeringene. Dette gjelder særlig prioriterte områder som helse, utdanning, omsorg og sosiale ordninger. Innretningen og nivået på bevilgningene er i all hovedsak styrt av konjunkturer og ikke av fargen på regjeringene.²⁹

I rapporten «Nye Velferdssignaler» undersøker Fafo hvilke problemer som oppfattes som de mest sentrale i velferdspolitikken, hvilke løsninger som blir foreslått og hvilke ideologiske oppfatninger som kan sies å ligge til grunn for ulike regjeringers forslag de siste 15 år. Hovedinntrykket også i denne rapporten er at det er vanskelig å spore ideologiske forskjeller på de velferdspolitiske tiltakene som presenteres.³⁰

Vi ser samtidig en tendens til sterkere polarisering rundt ideologiske debatter som har mindre samfunnsøkonomisk betydning. Debatten om fordeling av foreldrepermisjon, likestilling og friskoler er viktige, men har

mindre å si for velferdens samfunnsøkonomi og kan derfor trygt forsterkes for å vise frem forskjeller.

Selv om de politiske forskjellene i realiteten ofte er små, er det altså tydelig at de ideologiske forskjellene *oppleves* og *kommuniseres* som store. Alle partiene lister sentrale velferdsområder som sine viktigste politiske saker, og velferdspolitiske spørsmål vies forholdsvis mye plass i TV- og avisdebattene. Det er også tydelig at velgerne holder dette for å være et viktig område av politikken.

Særlig de rødgrønne partiene bygger opp under en forhåpning om at de politiske partiene representerer vidt forskjellige retninger i samfunnsutviklingen. Løftet om at de representerte noe nytt var i 2005 det sentrale for deres retoriske strategi. Metaforen «Soria Moria» og det eventyrlige, visjonære og ambisiøse som denne metaforen representerte, skulle varsle et brudd med den sittende regjeringens usolidariske rikmannspolitik. De rødgrønne partiene skulle prioritere «velferd fremfor skatteletter til dem som har mest fra før».

EIERSKAP TIL HISTORIEN

Det første sentrale trekket ved venstresidens definisjonsmakt i velferdspolitikken som jeg vil gå nærmere inn på, er altså «eierskapet» til velferdsstaten og historien. For å gi en nærmere beskrivelse av hva som menes med eier-

skap til velferdsstaten, passer det godt å begynne med Helga Pedersens tale til Arbeiderpartiets landsmøte i 2010. I denne talen hadde velferdsstatens historie, både dens fortid og fremtid, en sentral plass:

I Arbeiderpartiet liker vi å si at vi har bygget samfunnet stein på stein. Det er et gammelt bilde – noen vil kanskje si at det er en del av stammespråket vårt – men jeg synes fortsatt det er et godt bilde. Noen byggesteiner er gamle, som streikeretten. Noen kommer fra etterkrigstida, som alderspensjon og folke-trygd. Fra Gros tid har vi utvidede fødselspermisjoner og Hill-Martas eneromssatsing i eldreomsorgen. Vår regjering har lagt på nye byggesteiner som full barnehagedekning, pensjonsreform og gratis skolebøker på videregående. Noen av byggesteinene er reformer med tverrpolitisk oppslutning. Andre byggesteiner har skjedd i skarp konfrontasjon med høyresida, som for eksempel da åttetimersdagen i sin tid blei innført, eller da lånekassa blei oppretta. Eller da vi lovfesta retten til videregående utdanning i 1993. (Helga Pedersen 2010)

Pedersen har rett i at Arbeiderpartiets landsbyggingsmetaforikk har blitt partiets «stammespråk». Utover dette er talen preget av en heller selektiv omgang med den norske velferdsstatens historie. I følge Pedersen og hennes partikolleger er landets velferd et resultat av Arbeiderpartiets systematiske samfunnsbygging og representerer høydepunktet i en

målrettet historisk utvikling. I enkelte tilfeller har det vært tverrpolitisk konsensus, i enkelte tilfeller ikke, men det er i alle tilfeller Arbeiderpartiet som er historiens drivkraft og folkets representant:

Som arkitekter og bygningsarbeidere for velferdsstaten må vi ikke se oss blinde på hvor vakert byggverket er blitt. (Helga Pedersen 2010)

Fremstillingen av partiet som «arkitekter og bygningsarbeidere for velferdsstaten» er en sentral komponent i Arbeiderpartiets retorikk og helt klart en måte å etablere eierskap til velferdsdebatten på. Den konsentrerer seg tidvis om konkrete velferdsordninger fra siste halvdel av 1900-tallet, tidvis om sosiale og demokratiske reformer som får gjennomslag på 1800-tallet. Et trekk ved denne historie-fremstillingen er at partiet tildeles en ledende aktørrolle i alle sosiale fremskritt.

År for år bygde disse arkitektene i arbeiderbevegelsen fram et samfunn hvor folk tok ansvar for hverandre. Et samfunn som ga større trygghet til sine innbyggere. Som sikret folk bedre muligheter til å forme og leve sine gode liv, uavhengig av bakgrunn. Dette er det vi i dag kaller velferdsstaten. (Helga Pedersen 2010)

I særlig grad gjelder dette konstruksjonen av den nordiske modellen:

Det går en klar linje gjennom vår historie:

En tydelig verdimeslig forankring. En sterk vilje til forandring. Og en vilje til å samarbeide og inngå kompromisser, for å få ting gjort. Slik ble hundretusener løftet ut av urettferdighet og fattigdom. Slik ble det moderne velferdssamfunnet skapt. Slik ble den norske modellen til. (Jens Stoltenberg 2009)

I likhet med Pedersen fremstiller Jens Stoltenberg «samarbeid» og «kompromiss» som virkemidler eller redskaper for partiet som pådriver for folkets rettigheter og goder: «Det går en klar linje gjennom historien», slår Stoltenberg fast. Linjen trekkes opp av Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen, men de har hele folket med seg i kampen. Det er arbeiderbevegelsen som var «den skapende kraft i det forrige århundret» (Raymond Johansen 2009).

Vel å merke er disse sitatene hentet fra Arbeiderpartiets landsmøtetaler. Sjangeren tillater, eller nærmest krever, en selvhevdende og noe svulstig form. Men fremstillingen av partiet som velferdsstatens arkitekter og bygningsarbeidere, og som drivkraften bak den norske modellen, er et dominerende trekk ved retorikken til Arbeiderpartiet, og, etter flere år som regjeringskolleger, i økende grad også SV og Sp.

Ofte blir vi sittende igjen med en sterk følelse av at Norges historie er fanebærernes historie (1800-tallet), og at vi alle til slutt egentlig er sosialdemokrater (1900-tallet).

Audun Lysbakkens tale til SVs landsstyre i 2007 er et betegnende eksempel:

Hjertet banker på venstre side. Helt siden republikanerne satte seg til venstre i stenderforsamlingen i Versailles har dette vært siden til de utålmodige, til de som har våget å kjempe for en bedre verden. Det har vært fremskrittets side. Siden til demokratiet, folkeopplysningen, kvinnefrigjøringen, avkolonialiseringen og velferdsstaten. Bak oss har vi stemmerettskampen. Åttetimersdagen. Folkeskolen. Folketrygden. Kampen mot fascisme, imperialisme og apartheid. Og jammen snart barnehagereformen også. (Audun Lysbakken 2007)

Historiefremstillingen fra Lysbakken baserer seg på den innarbeidede forståelsen av europeisk politisk historie som delt mellom den fremtidsrettede venstresiden og den tilbake-skuende høyresiden. Venstresiden er «fremskrittets side», noe som tillater Lysbakken å ta republikanerne i Versailles' handlinger til inntekt for seg selv, og å trekke en direkte parallell mellom den franske revolusjonen og barnehagereformen. Innenfor Lysbakkens fremstilling utvides venstresidens frihetskamp til å bli selve Frihetskampen: kampen mot all urett og umoral, enten det gjelder åttetimersdagen eller apartheid. Med retorikkens terminologi kan vi kalle dette grepet for «lånt etos», troverdighet gjennom assosiasjon. Barnehage-reformen nevnes i samme åndedrag som kampen mot fascisme, imperialisme og apartheid. Utdraget støtter seg også på en streng

dikotomi. Venstresiden er «siden til demokrati, folkeopplysning, kvinnefrigjøringen, avkolonialiseringen og velferdsstaten», noe som impliserer at høyresiden er motstandere av eller likegyldige til disse demokratiske og sosiale fremskrittene.

Denne, mange vil hevde historieløse, forståelsen av det moderne Norges fremvekst, og av forholdet mellom Norgeshistorien og den globale historien, er det også som ligger til grunn for Bård Vegar Solhjells utspill høsten 2010 om at Høyre «aldri har vært et velferdsparti». Foranledningen for dette konkrete utsagnet var Erna Solbergs tale til sentralstyret i Høyre i 2010. «Høyres sjel ligger i velferdspolitikken», hevdet Solberg, og viste til Høyres historiske bidrag til lovfestede sosiale rettigheter.

Når SV tillater seg å kritisere de borgerlige partiene på denne måten, er det fordi de kan snakke på vegne av «venstresiden» – altså lånt etos – og ta allmenne forestillinger om venstresiden til inntekt for seg selv. SV ble stiftet lenge etter at den norske velferdsstaten var etablert. Den radikale venstresiden var også lenge kritiske til velferdsstaten, som de mente sto i veien for reell (sosialistisk) forandring og et mer rettferdig samfunn. SV har for lengst omfavnet velferdsstaten som en del av sin ideologi, men partiet kan knapt påberope seg noen særlig stor innflytelse over utviklingen, langt mindre noe eierskap. Tar man for seg eldre partiprogrammer, er det også tydelig at dagens samfunn minner mer om fremtidsvisjonene vi finner blant borgerlige partier som Høyre,

Venstre og KrF, enn de som presenteres fra SV.

På 1960-tallet krevde SV, på den tiden SF, at alle leger og tannleger skulle ansettes i staten med fast lønn, de krevde at all medisin skulle være gratis og at helsepersonell skulle ha lønn under utdannelsen.³¹ Det har ikke manglet på ambisjoner om offentlig velferd, men – inntil den moderne barnehagereformen – er det sjelden SVs modell som har vunnet frem. Det skal også nevnes at de på den tiden skar Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene over en kam, som opprettholdere av et urettferdig samfunn.

Kanskje det er på grunn av ambisjonene for offentlig sektor at det er få som vil betvile SVs tittel som velferdsparti. SVs idealisme og rettferdighetsengasjement er allment anerkjent. Godhetshegemoniet gjør seg gjeldende. At de borgerlige partiene – som har regjert i cirka en tredje del av tiden etter andre verdenskrig, og gjennomført flere helt sentrale velferdsreformer – har spilt en vesentlig rolle i den norske velferdsstatens historie, møter derimot motstand og undring i den allmenne debatten. Særlig tydelig er påstandene om at Høyre har vært et parti som har kjempet mot fremskrittet. Å hevde noe annet blir i avisene beskrevet som «frekke forsøk» og «radikale nytolkninger».³²

Slik historien presenteres, er den norske velferden en sosialdemokratisk oppfinnelse, og dette gir også definisjonsmakt i dagens debatt. Gjennom dette kan man hevde at sosialdemokratisk politikk er det typisk norske eller grunnlaget for en særlig norsk samfunnsmodell.

DE RETORISKE FORSKJELLENE

Den rødgrønne regjeringen har vært svært tydelig på at den «satser mye mer på fellesskapet» enn hva de borgerlige partiene, Høyre, Venstre, KrF og FrP, gjør, og at den, i motsetning til de borgerlige partiene, «prioriterer velferdsoppgavene fremfor skattelettelser til dem som har mest fra før». Videre hevdes det ofte at prioriteringene og retningen til dagens regjering er *helt* forskjellig fra opposisjonens og fra retningen under tidligere regjeringer. «Norge har fått en ny retning», sier Jens Stoltenberg, «vi har lagt om politikken og bruker pengene på velferd istedenfor skattelettelser».

Velferdsdebatten fremstilles gjerne som en hard kamp mellom de politiske partiene, der venstresiden alltid må innta en forsvarsposisjon mot aggressive og ødeleggende høyrepartier, som vil «rasere» velferdsstaten og den nordiske modellen, og som bruker individuell valgfrihet og effektivisering av offentlig sektor som kodeord for «hemningsløs markedsliberalisme».

At høyresiden vil «rasere velferdsstaten» er ingen ny påstand fra Arbeiderpartiet. Allerede i 1985 var Gro Harlem Brundtland ute og anklaget regjeringen Willoch for at «regjeringen raserer velferdsstaten», og helsepolitikken ble karakterisert som «hjerterå», til tross for rekordhøy bruk av midler over offentlige budsjetter, noe alle Arbeiderpartiregjeringer siden har brukt som mål på god velferdspolitik. ³³

Et enda tidligere eksempel finner vi på

1960-tallet. Før valget i 1965 sendte Arbeiderpartiet et brev til alle landets pensjonister med advarsler om at en borgerlig regjering ikke ville innføre den lenge diskuterte folketrygden. Det var med andre ord en advarsel til pensjonistene om at de ikke ville få folketrygd, hvis de stemte borgerlig.. Alle tok imidlertid ikke advarselen inn over seg, og Per Borten dannet en borgerlig samlingsregjering i 1965. Denne innførte folke-trygden i 1967.

BEGREPSMOTSETNINGER

Når det hevdes at venstresiden har klart å få et moralsk hegemoni, eller et «godhetshegemoni», i velferdsdebatten, er det fordi venstresidens valgkampsretorikk i stor grad fremstiller saken som en debatt for eller mot velferd: En kamp mellom de som vil bygge opp og de som vil rive ned, mellom de som tenker på omsorg og de som tenker på penger. De rødgrønne partienes retorikk på velferdsområdet kjennetegnes av antiteser og dikotomier: «Velferd eller skattelette», «Felleskap eller privatisering», «Bygge landet, ikke selge landet», «Samarbeid, ikke konkurranse». Det kan virke som den implisitte forutsetningen er at landet er grunnleggende delt: de svake mot de rike, folket mot næringslivet, solidaritet mot egoisme osv.

Man kan stille de virksomme opposisjonene opp slik:

Velferd	Skattelette
Fellesskap	Privatisering
Bygge landet	Selge landet
Folkestyre	Pengemakt
Mer demokrati	Mindre demokrati
Folket	Næringsinteresser
Omsorg	Økonomi
De svake	De rike
Trygghet	Utrygghet
Samarbeid	Konkurransse
Ansvarlig	Uansvarlig
Frihet	Ufrihet
Solidarisk	Egoistisk
Sammen	Alene
Mange	Få
Rettferdig	Ulikhet
Åpen	Lukket
Moderne	Umoderne
God	Kynisk

Innenfor den rødgrønne retorikken er begrepene til venstre gjerne forbundet med venstresidens velferdspolitik, mens ordene til høyre kobles til høyresidens velferdspolitik.

Det som kommer tydelig frem ved å stille opp ord på denne måten, er at den rødgrønne velferdsretorikken er bygget opp rundt en rekke sammenhengende dikotomier. Noen av disse er veldig tydelige i den politiske debatten, som «velferd/skattelette» eller «sammen/alene», mens det er vanskeligere å få øye på andre, som «moderne/umoderne» eller «frihet/ufrihet». Noen av opposisjonene krever tekstanalyse for å bli avdekket, da de ikke følger av nødvendighet. Et eksempel på dette er opposisjonen «fellesskap/privatisering». Gjennom tekstanalyse kommer det klart frem at det er «privatisering» – ikke «utenforskap», «ensomhet» eller lignende – som er «fellesskapets» motpol. Dette er med på å befestе den sterke koblingen mellom «fellesskap» og offentlige finansieringsløsninger, som er blitt så dominerende i Norge. «Fellesskapet» trues ikke først og fremst av at noen ikke inkluderes i fellesskapet, men av økonomisk konkurranse og næringslivets interesser. Et eksempel på dette finner vi i Helga Pedersens landsmøtetale *Sosialdemokrati 2020* fra 2008. Denne talen er konstruert som en tilbakeskuende fortelling fra en bestefar i 2020.

Vi [Arbeiderpartiet] ville ha sterke fellesskap, og mente det ga frihet til individet. Høyresiden hevdet at privatisering og konkurranseutsett-

ing var løsningen på samfunnets utfordringer, og at fellesskapet sto i veien for den enkelte. De skulle telle alt og innføre stoppeklokke i eldreomsorgen. Men hvem kan måle hvor mye det koster å holde et menneske i hånda? spør bestefaren. (Helga Pedersen 2008)

At denne talen gjør de politiske forskjellene i velferdsdebatten til *moralske forskjeller* er forholdsvis tydelig. Dette korte sitatet rommer flere av motsetningene som er satt opp på listen: «frihet/ufrihet», «omsorg/økonomi», «fellesskap/privatisering», «god/kynisk» osv. På den ene siden står «vi», som vil sørge for *reell* frihet for individet og for trygghet og omsorg mellom mennesker. På den andre siden står «høyresiden», som vil tjene penger, og som kun bryr seg om effektivitet og egoistiske verdier. Samtidig rommer sitatet et retorisk spørsmål med en tydelig *patosappell*, appell til følelser og verdier: «Hvem kan måle hvor mye det koster å holde et menneske i hånda?»

Målet med analysen her er å drøfte noen av disse dikotomiene og vise noen praktiske eksempler hvor de forekommer. Noen av disse er svært tydelige og uttales eksplisitt. Andre er snarere underliggende premisser og blir bare antydnet i talene. I begge tilfeller finner vi forskjellige vinklinger på den norske velferden. Den ene er trygg, omsorgsfull og solidarisk, den andre kald, grisk og kynisk.

Velferd ←→ Skattelette

Skillet mellom velferd på den ene siden og skattelettelse på den andre er et av de mest sentrale begrepsparene i de rødgrønnes valgkampretorikk. «De valgte å bruke pengene på usosial skattelette. Vi bruker dem på arbeid og velferd.» Slik forklarer Jens Stoltenberg forskjellen mellom høyre- og venstresiden i norsk politikk. Ofte uttales de «usosiale skattelettelsene» som «skatteletter til de som har nok fra før», til «de rike» eller til og med som skattelettelse til «de aller rikeste».

Når denne språkbruken får definisjonsmakt i den politiske debatten, overskygger det flere sentrale problemstillinger og vinklinger. Blant annet fremstilles individets rolle overfor staten kun som *bruker* av offentlige tjenester. Borgernes rolle som skattebetalere eller som forsørgere for sin egen velferd skyves ut av debatten og blir et ikke-perspektiv. Folket fremstilles med andre ord nesten alltid som *mottakere* av velferdsgoder, og i begrenset grad som ansvarlige for sin egen velferd eller som betalere og bidragsytere til felles velferdsgoder, altså som velferdskonsumenter fremfor som velferdsprodusenter. Det kreves på denne måten aldri at velferdsstaten også skal være rettferdig for dem som betaler for den, bare at den skal være god for de som er avhengig av tjenestene. At skattelette, med den positive konsekvensen det kan ha for den enkeltes økonomi og spareevne, i seg selv kan bety økt velferd, eller at velferd kan forbindes med selvhjulpenhet

og selvstendighet, fremstår også som en selv-
motsigelse.

Det er også en ganske elementær økonomisk innsikt at reduserte skatter ikke per definisjon betyr reduserte inntekter til staten, eller at økte skatter betyr økte inntekter. Lavere skatter kan stimulere til økonomisk vekst, noe som igjen vil bety økte skatteinntekter. I hvert fall på lang sikt kan lavere skatter ha denne effekten. Problemet er bare at denne typen økonomiske innsikter er vanskeligere å kommunisere enn et tydelig, og i og for seg også logisk, valg mellom skattelette eller velferd. «En krone i skattelette, gir en krone mindre til velferd», sier den rød-grønne regjeringen. Det høres da også svært logisk og overbevisende ut, i hvert fall hvis de samtidig lykkes med å så tvil om intensjonen og dydene til de som hevder noe annet.

Dikotomien mellom skattelette og velferd impliserer en rekke andre forhold som presenteres som selvsagte, men som virker mindre klart etter en kritisk vurdering. For det første antas det at skattelette er noe staten, eller politikerne, *gir* til borgerne. Konsekvent brukes formuleringer som «gir», «deler ut», «bruker penger på» osv. Det er nesten alltid staten eller politikerne som er aktive givere, mens skattebetalerne er mottakere. Dette står i sterk kontrast til politisk debatt i andre land, hvor det offentliges rolle som utgiftspost gjerne betones sterkere, og hvor borgerne i større grad tiltales i sin rolle som skattebetalere og verdiskapere, de «egentlige» eierne av pengene, vil noen hevde. Det finnes

knapt noen andre land hvor politikerne bruker økte budsjetter som et synonym for politiske resultater i den utstrekning norske politikere gjør. Kritikkk mot helsevesen, samferdsel og kommunesektor kontres fort med forsikringer om at budsjettene har gått opp.

I tråd med logikken om at myndighetene *gir* penger til forskjellige aktører, omtales alle kutt og alle begrensninger i budsjetter som *å ta* penger fra andre aktører, gjerne mennesker som virkelig trenger dem. Skal man gi skattelette til noen, må man ta disse pengene fra andre. Et tydelig eksempel finner vi i Raymond Johansens tale til Arbeiderpartiets landsmøte i 2010:

Skattekutt! Og skattekutt gir velferdskutt!
Regningen sendes til skolen hvor flere barn
må gå i hver klasse. Den sendes til småbarns-
foreldre som får dårligere omsorgsordninger.
Den sendes til eldre som trenger pleie
(Raymond Johansen 2010)

«Regningen sendes» altså til de som *kunne* fått bevilget mer penger. Slike formuleringer rommer først og fremst et retorisk poeng, men har sterke ideologiske undertoner. Det forutsettes at en reduksjon i skatten er «å ta fra fellesskapet» eller «barn og eldre». Denne motsetningen er helt sentral i Arbeiderpartiets retorikk. Jens Stoltenberg har i flere år brukt det samme slagordet, med noen variasjoner:

Høyre og Fremskrittspartiet vil bruke mange titalls milliarder kroner på store skattekkutt.

Mange av dem svært usosiale. På å gi mer til dem som har mest. Da blir det mindre penger til fellesskapet. Så enkelt er det. For velferd *koster*. (Jens Stoltenberg 2010)

Et annet symptomatisk trekk er at denne formuleringen — «skattelette til de rike» — oftest forekommer når det er snakk om velferd og velferdspolitik, ikke når det er snakk om næringslivs- eller arbeidslivspolitik. Slik sett tas skatt ut av den næringspolitiske diskursen og plasseres i velferdsdiskursen. Det åpnes dermed ikke for noe skille mellom bedriftsskatt og personlig skatt. Hvis det er bedrifter som betaler mindre skatt, er det eierne som har «fått» skatteletten. Skattelettene omtales nesten konsekvent i sammenheng med spesifikke grupper — «de rike» — eller en metaforisk fremstilling av dem — «lommeboka». Det samme gjør mot-takerne av offentlige utgifter: «skolebarn», «eldre», «de fattige». På denne måten er det mye lettere å opprette en moralsk motsetning mellom skattelette på den ene siden og velferd på den andre. Selv om det i stor grad er de samme menneskene som både betaler skatt og benytter tjenestene i løpet av livet, presenteres det som et valg om hvem man vil prioritere: de rike eller de trengende.

Samtidig fremstilles kutt, eller reduserte økninger, som et politisk ønske og målsetning løsrevet fra enhver nødvendighet eller prioritering. Å omtale økonomiske prioriteringer som «kuttisme», som Raymond Johansen har gjort

ved flere anledninger, altså nærmest som en egen politisk ideologi, antyder at kutt er et mål i seg selv, fremfor et resultat av politisk prioritering, enda det nesten ikke er mulig å finne eksempler på reelle kutt i det norske statsbudsjettet.

Resultatet er en debatt som preges mer og mer av tilbyderpolitikk, og et politisk klima som preges av klientifisering og passivisering av borgerne. Når alt som ikke foreslås løst gjennom offentlige budsjetter og overføringer, og alt som ikke legger opp til økt offentlig pengebruk, fremstilles som «kuttisme» og økonomiske egeninteresser, legger man opp til en debatt hvor det eneste legitime argumentet for å løse samfunnets utfordringer er å øke og utvide offentlige budsjetter. Dette får, som Kristin Clemet påpeker, også konsekvenser for velferdssamfunnets utforming:

Vår måte å se og organisere samfunnet på har fremelsket en ny «alles kamp mot alle». Alle kjemper om en plass på de offentlige budsjetter. Derfor får nå mesteparten av den voksne befolkning sine inntekter fortsatt av staten; enten det er statsansatte, kommuneansatte, bønder, lærere, forskere, fiskere, sosialhjelpsmottagere, arbeidsløse eller heltidspolitikere. Vi er blitt avhengige av staten – og klienter av politikken. Vi har utviklet et lommepengesamfunn, der selvhjulpenhet ser ut til å ha blitt velferdsstatens verste fiende. (Kristin Clemet).

Omsorg ←→ Økonomi

Forholdet mellom omsorg på den ene siden og økonomi på den andre siden, har mange likhetsrekke med forholdet mellom velferd og skatlette. Også denne motsetningen forutsetter at disse begrepene er grunnleggende verdier som reflekterer partienes moralske grunnlag – venstresiden står for omsorg, mens høyresiden representerer økonomi (visjon vs. revisjon) – og at dette er størrelser som representerer helt forskjellige sider ved samfunnet, som er uforenelige og strengt adskilte. Man kan enten ha økonomiske motiver, eller man kan ha ambisjoner om å gjøre velferden best mulig. Men man kan ikke ville begge deler.

Særlig i debatten om eldreomsorgen er denne dikotomien tydelig. Det er i denne sammenheng Martin Kolberg ofte benytter seg av denne motsetningen:

Vi vil ikke at eldreomsorgen skal bli industri! Lommebok og marked skal ikke bestemme hvordan de eldre skal ha det. (Martin Kolberg 2007)

Lignende formuleringer finner vi i 1. mai-taler av Jens Stoltenberg:

Vi trenger ikke mer konkurranse, men mer nærhet og varme i eldreomsorgen. Det folk ønsker seg, er mer hjelp. Vi vil sikre folk trygghet og verdighet i alderdommen. De store fellesskapene. Vi tror på fellesskapet. (Jens Stoltenberg 2007)

I andre tilfeller uttales ikke dikotomien eksplisitt, men er fortsatt et premiss for budskapet. Helga Pedersen uttalte i sin 1.mai-tale i 2010:

... din verdi som menneske skal ikke måles etter hva du bidrar med til brutto nasjonalprodukt.
(Helga Pedersen 2010)

Det er ingen partier eller politikere i Norge som mener at menneskeverd skal måles i bidrag til BNP. Det er heller ingen som mener at ikke omsorgen er avhengig av økonomi og prioriteringer. Likevel er disse motsetningene gangbare argumenter i velferdsdebatten, særlig når det kommer til temaene omsorg og eldre. Det er heller ikke en formulering som stikker seg spesielt ut. Lignende heter det i Arbeiderpartiets program at «Vårt menneskesyn tar ikke utgangspunkt i at egoisme er menneskenes viktigste drivkraft».

Begrepsparet «omsorg/økonomi» blir gjerne aktualisert i påstander om at høyresiden vil «selge» velferden, landet, de eldre eller lignende, og dermed «la lommeboken bestemme». «Høyresiden vil gjøre butikk og marked også av omsorgen for våre eldste» (Martin Kolberg 2007), og «felleskapets kjerneoppgaver skal privatiseres og bli butikk for kapitalsterke investorer» (Jens Stoltenberg 2005). Det er dette som i dag også omtales som å «selge arvesølvet», en metafor som tydelig spiller på kortsiktighet og egoisme.

Kolberg understreker at:

Vi sier nei til Høyres kommersialisering. Fordi vi er kraftig imot en utvikling av et klasseskille i eldreomsorgen under dekke av begrepet mangfold. Og vi tror rett og slett ikke at absolutt alle områder egner seg for marked og konkurranse. Høyres forståelse av mangfold er ikke annet enn at lommeboka skal bestemme. (Martin Kolberg 2007)

Her forutsettes det også et grunnleggende skille mellom offentlig og privat sektor når det kommer til motivasjon og målsetting. Mens «omsorg» er målet i offentlig sektor, er det kun «økonomi» som er en troverdig motivasjon i privat sektor. Denne dikotomien må også ses i sammenheng med opposisjonen «folket/næringsinteresser», «solidarisk/egoistisk», «trygghet/utrygghet» osv. Det offentlige tillegges medmenneskelige og neste-kjærlige egenskaper, mens det private fremstilles som entydig kynisk, kaldt og grådig.

I den såkalte Adecco-saken var denne typen argumentasjon veldig synlig, men da med fokus på Arbeidsmiljøloven. Foranledningen var at det ble avdekket omfattende, og til dels grove, brudd på Arbeidsmiljøloven på Ammerudlunden sykehjem, som var drevet av Adecco. Dette vakte sterke reaksjoner blant fagforeninger og politikere. Så sterke var reaksjonene på rødgrønn side at det er vanskelig ikke å tillegge dem valgtaktiske motiver. «Profittsykehjem» ble det nye begrepet og selve symbolet på høyresidens hensynsløse fremferd for å ødelegge

samfunnets grunnvoller. Særlig ivrig var igjen Martin Kolberg. Arbeidsforholdene minnet om «moderne slaveri», hevdet han. Og igjen var problemet dypest sett at det var menneskesynet og moralen på høyresiden det var noe galt med: «Vårt fremtidssamfunn skal være preget av humanisme. Vi trenger mer menneskelighet, ikke mindre» (DN 18.3.2011).

At det kort tid etterpå ble påvist mange brudd på Arbeidsmiljøloven også i offentlig sektor, vakte ikke like mye harme på Youngstorget. Det er koblingen mellom private aktører og umoral som er premisset for den kraftige kritikken.

På lederplass påpekte *Dagens Næringsliv* (25.5.2011) en sentral begrepsmotsetning i denne sammenheng: «Rødgrønne endringer er modernisering, mens blå endringer er brutalisering.». Nøyaktig hva som kan kategoriseres som «brutalisering av arbeidslivet» og hva som bare er «modernisering», avhenger av avsenderen. Dette passer godt inn i mønsteret av begrepsmotsetninger, nært forbundet med opposisjoner som «moderne/umoderne», «samarbeid/konkurranseløst» og «god/kynisk». Effekten er selvsagt at man svekker motstandernes dyder: velgernes opplevelse av politikerne som ærlige, idealistiske og stabile.

Det har ikke alltid vært slik i norsk politikk. For drøyt hundre år siden argumenterte man mot «den kommunale kulde» i omsorgen. Det offentlige kunne ikke, hevdet man da, tilby den samme menneskelige nærheten og medmenneskeligheten som de private aktørene. Debatten

handlet også da om verdighet og omsorg, men utgangspunktet var ganske annerledes.

Forskjellige vokabularer

Et typisk trekk ved den norske velferdsdebatten i dag er at det brukes forskjellige vokabularer når det snakkes om offentlige og private løsninger. Innenfor det offentlige får gjerne de tradisjonelle omsorgsyrkene eller brukerne stå som representanter for institusjonene, mens det private gjerne blir representert av økonomer eller eiere.

Fellesskapet	↔	Det private
Sykepleiere	↔	Økonomer
Varme hender	↔	Budsjetter
Eldre	↔	Kunder
Lærere	↔	Eiere
Kunnskap	↔	Livssyn/holdninger
Spleiselag	↔	Fritt marked

En slik oppstilling kan tydeliggjøre de ordene som ofte brukes i samtale og debatt om offentlige og private tilbud. Når det er snakk om den offentlige helsesektoren, er det forholdsvis tydelig at det er sykepleiere og leger som er helsevesenets representanter. De som benytter

tilbudet, omtales gjerne som «eldre», «barna» osv., og arbeidsformen er «omsorg», her med eksempelet «varme hender». Når det derimot er snakk om private helsetilbud, er aktørrollene annerledes. Aktørene, også brukere og ansatte, er langt oftere tillagt økonomiske motiver, og forholdet mellom individ og institusjon omtales eller fremstilles oftere som et kundeforhold.

Samtidig er det å tjene penger på velferdstjenester fremstilt som noe prinsipielt umoralsk og hensynsløst. Forestillingen om at penger korrumperer er veldig tydelig til stede i norsk velferdsdebatt. Et godt eksempel, som også tydelig viser hvordan verdiladet argumentasjon er svært tidsbestemt, finner vi i barnehagedebatten: «Barnehagemillionærer», «enkeltpersoner som skor seg på de offentlige barnehagemidlene», «griske eiere» og lignende er vanlige karakteristikk i debatten om utbytte i private barnehager.

Retorikken impliserer at private tjenestetilbydere kun drives av økonomiske incentiver, mens det offentlige kun drives av omsorg og medmenneskelighet, og ikke forholder seg til økonomi eller budsjetter i arbeidet sitt. Dette var ikke et tema for bare noen tiår siden, da det var langt mindre problematisering av selvstendige aktører som drev barnehager eller «dagmamma»-tjenester.

Dette er også typisk for forholdet mellom offentlige skoler og friskoler, eller privatskoler. Lærerne har aktørrollen i den offentlige skolen, mens eierne har aktørrollen i de private skolene.

Lignende snakkes det om «læring» og «kunnskap» som målet med den offentlige skolen, mens forskjellige former for livssyn og holdninger (naturlig nok), eller økonomisk gevinst, gjerne fremstilles som sentralt for de frittstående skolene. I noen mer karikerte tilfeller er den sentrale motivasjonen negativt definert, som å «melde seg ut av fellesskapet » eller lignende.

Denne analysen er et forsøk på å synliggjøre subtile trekk ved språkbruken, som det er vanskelig å oppdage i hverdagen. En lignende oppstilling fra et helt annet perspektiv kan tydeliggjøre poenget:

Sosiale entreprenører

Det offentlige

Gründere	↔	Byråkrater
Fleksibilitet	↔	Skjemaer
Lokalt	↔	Statlig/regionalt
Foretaksomhet	↔	Politikk
Egenansvar	↔	Skatteregning

Hvis man innenfor velferdsdebatten hadde snakket mer om «egenansvar», «lokal tilknytning», «foretaksomhet» og «fleksibilitet» når det var snakk om private velferdsløsninger, og skatteregning, helsekøer og skjemavelde når det var snakk om offentlige løsninger, er det tydelig at debatten ville vært «ladet» på en annen måte.

Forholdet mellom omsorg på den ene siden

og økonomi på den andre siden, overføres så på skillet mellom venstre- og høyresiden i norsk politikk. Dette gjøres gjerne gjennom gjentakende fokus på marked og markedstenkning som de borgerliges eneste motivasjon:

Høyre har valgt å gå markedsliberalismens vei. Det er god grunn til å fastslå at partiet ikke lengre er et verdikonservativt parti. Vekten deres ligger nå på å skape et samfunn hvor sterke enkeltaktører kan maksimere sine gevinster på egenhånd, og hvor det ikke lenger ønskes verdikonservative «begrensninger» i form av velferdsnett og samfunnssolidaritet. Svaret er skattelette og privatisering. Og det er det uansett hvilket spørsmål som stilles. Det er deres tanke for hvordan samfunnet skal organiseres. (Martin Kolberg 2009)

Martin Kolberg går i dette tilfellet langt i å tillegge Høyre en motivasjon og intensjon som er forholdsvis fjern fra partiets programuttalelser om å skape et «varmt og inkluderende samfunn for de som trenger det» (*Høyres prinsipprogram 2008*). Høyre tillegges i denne forbindelse et svært negativt syn på «velferdsnett og samfunnssolidaritet» — det hevdes at partiet betrakter dette som begrensninger — noe som er vanlig innenfor rødgrønn velferdsretorikk. Man tillegger altså andre aktører en mistro til verdier og goder som er entydig positive, som «samfunnssolidaritet». I stedet vil altså de borgerlige partiene at rike mennesker skal bli rikere, og at Norge skal bli et «kaldere» samfunn. De sentrale

begrepsparene er her «fellesskap/privatisering», «solidarisk/egoistisk», «folket/næringsinteresser» og «de svake/de rike». Dette er også gjennomgående i andre utdrag av samme tale:

Med skattelettelser til de rikeste, mindre til kommunene og en kommersialisering av skoler, omsorg og helse, vil markedsstyre ta over for folkestyre. Og Norge vil bli et kaldere og hardere samfunn. Vi tror ikke folk vil ha en «total endring» av samfunnet sitt. Vi tror folk vil ha et tryggere og bedre samfunn. Det går vi til valg på. (Martin Kolberg 2009)

«Et kaldere og hardere samfunn» eller «et tryggere og bedre samfunn». Valget er ganske klart. Arbeiderpartiet er ikke det eneste partiet som støtter seg på denne dikotomien. Etter statsbudsjettet i 2011 gikk Dagfinn Høybråten høyt ut og erklærte at statsbudsjettet skaper et kaldere samfunn som svikter de eldre. «Hån» og «svik» var beskrivelsen han brukte. «Vi kommer ikke nærmere et varmere samfunn med dette budsjettet», slo han fast. Premisset er altså at statsbudsjettet kan skape et varmere, eller kaldere, samfunn.

Presentasjonen av private helse- og omsorgstilbud og friskoler som et alternativ som er ment å erstatte det offentlige tilbudet, slik sitatet fra Kolberg er et eksempel på, er også vanlig. Dette impliserer at man må velge enten det ene eller det andre – enten et offentlig tilbud eller privat skole, omsorg og helse – altså en «total endring» av samfunnet.

Enda tydeligere er Kolberg når han snakker om FrP:

Fremskrittspartiet representerer pengemakten. Deres politikk handler aller mest om å sikre de rikes penger. De sier ikke, som vi, at folk er folk. At alle skal med. Det har de aldri gjort. Vi har hørt det i årevis: FrP mener det er greit å stenge noen grupper ute: Enslige forsørgere, samer, miljøforkjempere, feminister og selvsagt innvandrere. (Martin Kolberg 2007)

«Pengemakta» har klare assosiasjoner innenfor venstresiden. Det er motstanderen og fienden. Det er vel heller ingen umiddelbar grunn til å hevde at et begrep som «pengemakt» har noen appell til rettferdighetssansen på høyresiden. Basert på valgundersøkelsene er det liten grunn til å tro at det er noen korrelasjon mellom høy inntekt og sans for borgerlig politikk.³³ Dette vedrører begrepsparene «folkemakt/penge-makt», «folket/næringsinteresser» og «de svake/de rike». Ser vi bort fra den heller underlige kategoriseringen av etniske grupper, sivilstatus og politiske aktivister, er det tydelig at FrP her omtales som et parti for noen få, mens Arbeiderpartiet er for alle. Det handler her om «mange/få» og «solidarisk/egoistisk». Man er ikke uenig med en miljøforkjemper, man «stenger dem ute», og er egoistisk og usolidarisk.

Denne typen karakteristikk er tydelig ment å skulle ramme motstanderens etos, deres dyder og troverdighet. Å være inkluderende er en sentral verdi i norsk politikk. Det rører ved

egalitære verdier som tradisjonelt er betraktet som viktige i Norge.

I slike tilfeller fremstilles høyresiden som direkte antidemokratisk. I andre eksempler er dette eksplisitt uttalt:

I Norge ønsker Høyre og Fremskrittspartiet å demontere det byggverket som vi har brukt flere tiår på å bygge opp. De vil prioritere skatteletter fremfor å bygge ut de felles velferdsordningene, de ønsker å svekke fellesskapets ansvar for den enkelte av oss, og de ønsker at markedet skal styre mer på bekostning av folket og politikken. (Helga Pedersen 2009).

Rettferdighet ←→ Ulikhet

Når venstresiden her antas å besitte et moralsk hegemoni i velferdsdebatten, er det ikke minst fordi den fremstiller seg selv som rettferdig, i kontrast til andre politiske aktører, som er urettferdige. Dette er ikke unikt for den norske venstresiden. Det som er mer spesielt, er karakteristikken av andre aktører som forsvarere av en bevisst og kalkulerende urettferdighet.

Høyresidas kamp mot likhetssamfunnet er utrettelig. De vil noe annet. De vil at den enkelte skal klare seg selv. Noen bedre og tydeligere måte å si det på finnes rett og slett ikke. (Martin Kolberg 2008)

En vanlig representasjon av motstanderes standpunkter er å trekke frem mulige negative konsekvenser av standpunktet og presentere det som selve saken. Dette er en mye brukt argumentasjonsstrategi: Man fremholder en tenkt konsekvens av motstanderens standpunkt, gjerne en vidtgående konsekvens, og presenterer dette som motivet. Innen retorikken kaller man gjerne dette for *Reductio ad absurdum*, en angrepsstrategi som baserer seg på å føre motstandernes standpunkter ut i det absurde. Mange på høyresiden kunne nok sagt seg enig i at de ikke ønsker et «likhetssamfunn», men at det innebærer at de vil at «den enkelte skal klare seg selv», er en massiv overdrivelse. Kanskje vil de i stedet si at de ønsker seg et «likeverdssamfunn», eller at de legger mer vekt på mulighetslikhet fremfor resultatlikhet. I praksis blir dette altså en form for stråmannsargumentasjon.

Det er dette man gjør når man hevder at politiske motstandere «går inn for et mer kynisk samfunn», hvor «den sterkestes rett får råde»; et samfunn hvor noen «holdes nede», og hvor man «innfører større forskjeller». Dette er ofte tilfellet i valgkampsretorikken fra venstresiden. Det hevdes at høyresidens politikk ikke bare vil føre til mer urettferdighet, men at dette er selve målet med politikken.

Et eksempel på denne formen for argumentasjon finner man når det hevdes at norske borgerlige partier ønsker «en mer amerikansk modell», hvor «den enkelte er overlatt til seg

selv» og er «sin egen lykkes smed», for deretter å kritisere problemområdene i den amerikanske velferdsmodellen fremfor de norske partienes faktiske program eller politiske resultater.

Logikken er enkel: Siden de borgerlige representerer de rike og egoistiske, ønsker de et mindre rettferdig samfunn til fordel for seg selv. Og ikke minst: Siden venstresiden kjemper for likhet og rettferdighet, må høyresiden være mot de samme verdiene. Det er derfor Helga Pedersen hårdnakket kan påstå at «Høyres politikk vil aldri bidra til et inkluderende arbeidsliv. Det provoserer meg at Erna Solberg later som noe annet». Høyresiden er jo for urettferdighet, de bare «later som» noe annet.

I debatt med lederen av foreningen Kristenfolket, Bjarte Ystebø, foran valget i 2009, var Trond Giske svært eksplisitt på at det er venstresiden som også representerer den kristne moralen i norsk politikk:

Jeg synes det er rart at du (Bjarte Ystebø) setter kampen mot ekteskapsloven høyere enn kampen for trygg eldreomsorg, kampen for bistand, kampen mot klimaødeleggelser eller kampen for et rettferdig samfunn. Det vil jeg tro var, i hvert fall fra mitt kristne hjerte, mer nærliggende kamper å kjempe.

Foruten å kreve eierskap til saker som «trygg eldreomsorg» og «kampen for et rettferdig samfunn», er det tydelig at Giske mener de kristnes livssyn moralsk forplikter dem til Arbeiderpartiets politiske program. Som kom-

mentar til dette skrev Morgenbladets redaktør, Alf van der Hagen, på lederplass under overskriften «Ugudelige kristne»:

Den viktigste kristne verdien er nestekjærlighet og likeverd, samt de fattigstes forrang ... I den økonomiske fordelingspolitikken representerer «gudløse» politikere på venstresiden flere kristne verdier enn liberalistene i Frp. Moral- og verdispørsmål er i mindre grad politiske spørsmål enn økonomi og fordeling. Kristne burde derfor heller stemme på SV og Ap enn FrP og KrF. (Morgenbladet 21.8.2009)

Van der Hagens leder vekket ikke veldig mye debatt. Det er i det hele tatt ikke kontroversielt å hevde at venstresiden er det moralske alternativet i norsk politikk, og dermed også det kristne alternativet.

Listen over begrepsmotsetninger kunne vært utforsket og utdypet videre. Hensikten her er kun å peke på noen sentrale trekk, ikke å gi noen uttømmende beskrivelse. Poenget med å trekke ut enkelte begrepsmotsetninger på denne måten, er å vise et sentralt trekk ved den rødgrønne velferdsretorikken. Politiske forskjeller fremstilles som grunnleggende moralske forskjeller mellom de som står for omsorg, trygghet og samhold med samfunnets svake og de som står for de diametralt motsatte holdningene. Slik insisterer de rødgrønne på moralsk forrang i velferdsdebatten.

FELLESSKAPET

«Den norske drømmen går gjennom fellesskapet», erklærte Stoltenberg i nyttårstalen 2006. Talen handlet om «den norske drømmen». Eller snarere om nordmenns individuelle drømmer.³⁴ Noen vil bli prinsesser, noen vil bli idrettsstjerner, mens andre igjen kun vil bygge seg et bedre liv. «Alle ønsker seg *noe*», sa statsministeren, «og alle fortjener å lykkes i *noe* de ønsker seg».

Nyttårstaler er knapt politiske taler. De fleste politikere i Norge kunne stått for størstedelen av talens budskap og formuleringer. Det som gjorde talens ideologiske grunnlag gjenkjennelig, var den sterke betoningen av begrepet «fellesskapet».

«Fellesskapet» er et svært meningsladet ord i den norske politiske debatten. Like fullt er det vanskelig å gi noen entydig definisjon av begrepet, som at fellesskap betyr samfunn eller lignende. Det er heller ikke poenget her. Mer relevant er det å peke på noen av de *assosiasjonene* som er knyttet til begrepet, slik det brukes i politisk sammenheng, det vil si de mange meninger, følelser og inntrykk ordet kan gi.

Ett interessant aspekt er fellesskapet som arena for individuelt liv. Innenfor fellesskapets ramme er konkurranse, streben og individualisme ensidig positive begreper. I sammenhenger uttrykkes dette som fellesskapets mål.

«Våre sterke fellesskap gir hver enkelt av oss større mulighet til å søke lykken», forklarer Stoltenberg. Dette er også kjernen i Stoltenbergs sosialdemokratiske ideologi: Individualisme gjennom fellesskap.

Noe forenklet kan «fellesskapet» i mange tilfeller oversettes med offentlig sektor:

«Og det er fellesskapet – det offentlige – som skal ta ansvar for at det [omsorg] gjøres». (Jens Stoltenberg 2010)

Med andre ord er «fellesskapet» ofte brukt som en metafor for det offentlige. De som mest aktivt bruker «fellesskapet» som politisk pluss-ord, vil trolig motsette seg at dette er synonymer eller metaforiske forbindelser, men i svært mange tilfeller kan man erstatte «fellesskapet» med «det offentlige» uten å forandre meningsinnholdet nevneverdig. Omtaler man det offentlige, sier man gjerne «fellesskapet». Velferdsstaten er ikke bare et resultat av fellesskap og felles interesser, det har i stor utstrekning blitt selve Fellesskapet.

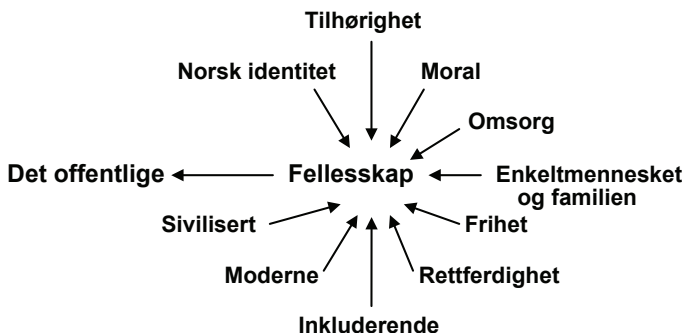
Som metafor har «fellesskap» derimot en rekke positive assosiasjoner som «offentlig sektor» ikke har. Mens «offentlig» er institusjonelt og distanserende, er «fellesskap» varmt og inkluderende. Det klinger av sameksistens og solidaritet, samtidig som det er trygt, sosialt og frivillig. Begrepet «fellesskap» er også nærmere knyttet til kulturelle, lokale eller familiære fellesskap og tilhørighet. Og det lokale og familiære

– sfæren av familie og personlige relasjoner – har en annen verdi enn det offentlige. Mens en profesjonell omsorgsperson eller lignende, som en sykepleier, en lærer eller en barnehagearbeider, skal gjøre en profesjonell jobb – ikke uten omsorg og medmenneskelighet selvsagt, men like fullt profesjonell – har et familiemedlem eller en medborger en annen rolle. En lærer eller en barnehagepedagog skal se et barn objektivt, mens en forelder vil, og skal, se det subjektivt, altså elske det uansett.

Denne forskjellen er det få som vil bestride. Og den gjelder på de fleste områder i velferds-samfunnet. For mange innen rus og psykisk helsevesen er det stor verdi å ha mennesker i nærheten som ikke får betalt for å være til stede, noe en profesjonell aktør naturlig nok ikke kan bidra med. Og enn hvor varme hender en sykepleier har, kan hun vanskelig erstatte et familiemedlem, og skal det heller ikke.

Begrepet «fellesskapet» overskygger disse forskjellene, ved å fremheve det medmenneskelige og sosiale aspektet.

Når den sterke koblingen mellom «fellesskapet» og offentlig sektor er etablert, er det interessant å studere hvor moralsk ladet begrepet «fellesskap» er. Begrepet er omkranset av svært verdiladede ord som «frihet», «omsorg», «solidaritet» osv.

Modell 1: «Felleskapet»

Felleskapet har en rekke positive verdier knyttet til seg – det er moralsk, inkluderende, rettferdig, omsorgsfullt osv. – noe som er med på å gi begrepet mening. Samtidig fremstår felleskapet som noe som er spesielt norsk; et resultat av Norges historie og spesielle egalitære folkeånd.

Vi bygget felleskap i vårt eget land for å skape rettferdighet. Vi bruker felleskapet som vårt viktigste virkemiddel for å skape et samfunn der alle skal med. (Jens Stoltenberg 2007)

Dette felleskapet er, slik Stoltenberg fremstiller det, noe som er helt spesielt for Norge. At et godt liv, selvrealisering og frihet kan oppnås gjennom «felleskapet», fremstilles som en innsikt som er særlig norsk. Det kan ikke settes spørsmålstegn ved den, fordi den har blitt en verdi i seg selv som vi forbinder med noe særnorsk, som en vesentlig del av den norske identiteten.

I all hovedsak er Norge et samfunn som nå er bygget på våre verdier: Frihet, likhet, solidaritet og demokrati. I tre generasjoner har vi fått tillit fra folk til en politisk utvikling som — til tross for at vi fortsatt har utfordringer — har bidratt til at vi er et av landene i verden med best levekår og god økonomisk vekst og minst forskjeller. (Martin Kolberg 2007)

Her setter man altså likhetstegn mellom norske verdier og Arbeiderpartiets verdier, «Frihet, likhet, solidaritet og demokrati». I den samme talen poengterer Martin Kolberg denne koblingen mellom norske verdier og Arbeiderpartiets verdier direkte:

Det er en del av den norske folkesjela at alle skal med, og at det ikke skal skapes unødvendige forskjeller. Markedsmakt og pengemakt skal ikke overstyre folkemakten. Verdiene sitter i ryggmargen på det norske samfunnet nå. Alle er med, og dere har merket hvordan det spontant reageres på at noen blir behandlet dårligere enn andre. Hvordan samfunnet ikke godtar at den lille mann eller kvinne faller utenfor, eller at noen brisiker seg for mye på andres bekostning. (Martin Kolberg 2007)

Vi har verken enerett eller opphavsrett på vårt verdigrunnlag. Men vi har kommet langt i å verne disse verdiene i Norge. Derfor er det riktig å si at det nå knapt finnes noe norskere enn Arbeiderpartiets verdier. (Martin Kolberg 2007)

Det er verdt å merke seg med særlig Jens Stoltenbergs retorikk, at det ikke er noen motsetning mellom fellesskap og enkeltmennesket (eller individualisten). Snarere tvert imot. Det er «privatiseringen» som er fellesskapets motsetning. Individualisten og enkeltmennesket er derimot avhengig av fellesskap for å kunne realisere seg selv, og oppleve genuin og ekte frihet:

Vi tror at sterke fellesskap gir det enkelte mennesket mer frihet. Gode sikkerhetsnett hjelper den enkelte. (Jens Stoltenberg 2008)

Et motto for Arbeiderpartiet er også «Frihet for den enkelte henger sammen med frihet for alle» (*Arbeiderpartiets handlingsprogram*). I SVs program heter det at «gode fellesskapsløsninger gir enkeltmennesket frihet og trygghet» (*SVs handlingsprogram*). Utgangspunktet er at et sterkt offentlig velferdssystem vil skape trygge rammer for å utfolde seg individuelt.

De sier: Fellesskapet står i veien for deg. Men de forsvarer eller forteller aldri hva svekkede fellesskap vil bety: Reduserte muligheter til å leve et trygt liv i et trygt samfunn.

(Martin Kolberg 2007) Det å være med å bidra til det felles spleiselaget som samfunnet vårt er, gir den enkelte av oss mer frihet. (Helga Pedersen 2010)

Samtidig forutsettes det at det er det offentlige som kan skape reell valgfrihet. Her er det

igjen forutsatt at høyresiden står i motsetning til dette, og at *virkelig* valgfrihet egentlig ikke er ønskelig verken fra høyresiden eller fra private aktører. Et annet grunnleggende trekk ved begrepet «fellesskapet» er at det er sivilisert og moralsk. «Et samfunn med sterke og gode fellesskap er et samfunn der den sterkestes rett ikke får råde» heter det fra Jens Stoltenberg (2007). «Gjennom sivilisasjon og samfunn, ikke gjennom grådighet og ukultur», erklærer Martin Kolberg (2009). Også i dette tilfellet er projiseringen av et lite populært standpunkt på motstanderen en sentral del av retorikken. Særlig forutsettes meningsmotstandere å forsvare en velferdsløsning for «de få», slik at de kan tjene mest mulig penger. Dette er «en tid vi trodde var over. Et samfunn hvor de sterke står mot de svake» (Martin Kolberg 2008). Det fremstår som om andre aktører forsvarer disse standpunktene, siden det er nødvendig å ha en aktiv holdning mot dem. «Det handler om fellesskap», som Jens Stoltenberg sier, «om at alle skal med – eller om de sterke skal gå foran og resten få klare seg som de kan. Der er vårt svar klart.» (Jens Stoltenberg 2007)

Når fellesskapet, offentlig sektor, moral og «det norske» er så sammenfallende som det fremstilles her, er det kort vei til å hevde at politiske motstandere truer særlige norske verdier:

Den grunnleggende fellesskapstanken som er en del av den norske samfunnsmodellen vil bli lagt til side. (Martin Kolberg 2009)

... i et overordnet samfunnsperspektiv kan Høyres nyliberalisme skape grunnlaget for en holdningsendring i samfunnet vårt. Konkurransen kan bli det hellige prinsipp, ikke bare som en naturlig og sunn konkurranse, men like mye den aggressive som hele tiden skaper tapere og vinnere. Skal det første et skolebarn tenker på når hun eller han begynner på skolen være at: «Nå skal jeg konkurrere ut mine medelever» eller skal det være at «Nå vil jeg lære mye sammen med andre»? Skal vi ha et slikt konkurransesamfunn? Hva vil dette gjøre med menneskene nå og med fremtidige generasjoner? (Martin Kolberg 2005)

Sosialdemokrater vil først og fremst konkurrere med seg selv, for å nå lenger og strebe etter lykke, som det fremkommer i Stoltenbergs «norske drøm». Høyrefolk har et behov for å rive andre ned på veien. De vil konkurrere *mot* andre, ikke for seg selv. De er, kunne vi sagt med Stoltenberg, ikke opptatt av «fellesskap».

Videre innebærer dette en forestilling om de som «ikke deltar i fellesskapet» eller «kjøper seg ut av fellesskapet». Dette er fremstilt som et umoralsk valg, da man «undergraver fellesskapet» og «vender det ryggen». Dette var et fremtredende poeng i Åslaug Hagas landsmøtetale i 2007, men er også et underliggende premiss for velferdsretorikken som sådan.

Den private overfloden forurenser fellesskapet.
(Åslaug Haga 2007)

Stadig flere kjøper seg ut av fellesskapet. (Åslaug Haga 2007)

Der vi vil bygge fellesskap, vil FrP dyrke egoismen. Vi må få folk til å forstå at FrPs ego-dyrking knekker – konkurranseutsetting og privatisering er som skapt for rikfolk som vil kjøpe, men ikke bidra. (Åslaug Haga 2007)

Svært sjelden omtales det konkret hva som menes med «egoisme». Om det er å ha barna sine i en privat barnehage eller en friskole, om det er å kjøpe seg ekstra hjemmehjelpstjenester, benytte en privat helseklinikk eller gå på et privat fremfor et offentlig kulturarrangement, forblir usagt. Det er også usikkert hva det innebærer «å kjøpe, men ikke bidra», men dette er i tråd med den verdiladede forskjellen mellom offentlige og private. Offentlige velferdsordninger «bidrar» vi til, mens private ordninger «kjøper» vi. Her forutsettes det også et skille mellom «folk» og «rikfolk». Det er med andre ord ikke alle som inkluderes i det sosialdemokratiske fellesskapet, men det er samtidig få som identifiserer seg som «de andre», de rike og egoistiske som stiller seg utenfor.

Også andre partier kommuniserer en sterk kobling mellom fellesskap og det offentlige, som FrP, når det skriver at «alle skal ha samme rettigheter og plikter i sine forhold til fellesskapet i Norge» (*FrPs handlingsprogram 2009*). Likevel er «fellesskapet» helt klart ett av de begrepene som gir de rødgrønne partiene definisjonsmakt i velferdsdebatten. Begrepet

er gjenkjennelig rødgrønt. Er det «fellesskapet» som utgjør velferdsstatens kjerne, legger den sterke koblingen mellom «fellesskapet» og det offentlige føringer på selve debatten.

Dette betyr ikke at det ikke har vært kamp om begrepsmakten på dette punktet. Borgerlige politikere har også forsøkt å redefinere eller supplere betydningen av begrepet «fellesskap». Det er også tydelig at borgerlige politikere har forsvart et syn på velferd for den enkelte som et grunnleggende fellesskapsprosjekt, uten den sterke koblingen til offentlig sektor som de rødgrønne representerer. Et tydelig eksempel er dette sitatet fra Astrid Nøklebye Heiberg (H):

Vi må kjempe for at det beste i menneskenaturen skal tas vare på; nemlig den naturlige viljen til å gjøre noe godt for seg og sine, bygge en bedre fremtid for familien sin og gi barna en god start og gode muligheter i livet. Dette er den personlige velferden. Den er beskyttelsen mot klientsamfunnet. Den representerer verdier som vi skal ta vare på: verdier som frihet og ansvar, innsats og overskudd, omsorg og nestekjærlighet. Personlig innsats og overskudd underminerer ikke samfunnet, det styrker samfunnet. Når enkeltmennesker holdes tilbake, holdes samfunnet tilbake. Vi kan bare bygge et selvstendig og ansvarsfullt samfunn med selvstendige og ansvarsfulle mennesker. (Astrid Nøklebye Heiberg)

Lignende motstand mot de rødgrønne partienes begrepsbruk bidrar Erna Solberg med:

Men fellesskap er mye mer enn offentlig sektor; velferd er mye mer enn offentlige overføringer. Det offentlige vil aldri erstatte fellesskapet mellom mennesker i familier, på arbeidsplassene, i lag og foreninger. Det offentlige vil aldri erstatte det personlige og sosiale ansvaret vi alle har som medmennesker. (Erna Solberg 2008)

Også med positivt fortegn formidler borgerlige partier en forståelse av fellesskapsbegrepet som skiller seg fra det som er typisk for Arbeiderpartiet:

Mange frivillige fellesskap representerer en varme og nærhet det offentlige aldri kan eller skal erstatte. (*Venstres prinsippprogram*)

Mennesker søker også fellesskap gjennom frivillige organisasjoner, institusjoner, arbeidsfellesskap, trossamfunn, bedrifter og forsamlinger. De ulike fellesskapene utgjør et verdifullt mangfold. Fellesskapene bidrar til engasjement og aktiv handling i befolkningen, og møter mennesker i nærmiljøet. (*KrFs prinsippprogram*)

Høyre vil styrke alle fellesskap som til sammen skaper et sterkt og trygt samfunn - fra de små fellesskapene av familie og venner, via de frivillige fellesskapene i idrettslag, organisasjonsliv og arbeidsliv, til de nasjonale fellesskapene. (*Høyres prinsippprogram*)

Dette er fellesskapsbegreper som ikke er synonyme med offentlig sektor. Borgerlige partier

og politikere fokuserer mer enn venstresiden på fellesskap som privatsfære, altså familie, venner og sivilsamfunnet og lokalsamfunnet. Dette er «de små fellesskapene». Å vektlegge «de små fellesskapene», eller å omtale også frivillig og privat sektor som forskjellige former for «fellesskap», er et tydelig forsøk fra borgerlig side på å utfordre eller gjenerobre fellesskapsbegrepet. Mens venstresidens fellesskapsbegrep nærmest kan forstås som en eufemisme for offentlig sektor, noe som gjør at de kan stå for «mer fellesskap», eller kreve at «mer av midlene bør komme fellesskapet til gode», alt med en forholdsvis presis betydning, eller i det minste en klar referanse i dagens debatt, er høyresidens fellesskapsbegrep kanskje mindre entydig.

PRIVATISERING

Et annet begrep som har en sentral rolle i norsk velferdsdebatt, er «privatisering». I Arbeiderpartiets valgkampvideo fra 2005, *Kaptein Norge*, opptrer Erna Solberg og Kjell Magne Bondevik som «knallharde kapitalister» som vil selge Norge. «Nå har vi snart solgt hele landet», uttrykker den tegnede Erna Solberg, «er det noe mer vi kan selge?» Denne videoen skal være humoristisk, og presisjonsnivået er deretter, men privatisering som salg av landet er et gjennomgangstema i venstresidens retorikk. Privatisering er et av de begrepene

som er mye tydeligere til stede i valgkamptaler og lignende, enn de er i partiprogrammer, stortingsinnlegg eller regjeringserklæringer. Trolig fordi det i realiteten nesten ikke er skjedd privatiseringer i Norge.³⁵ Begrepet blir lett tåkete og signaliserer ofte ideologisk tilhørighet mer enn konkret innhold.

En definisjon av privatisering vil gjerne fokusere på grader av privat eiendomsrett, privat beslutningsrett og avhengigheten av privat finansiering.³⁶ Normalt betegner privatisering et skifte i ansvarsforhold fra offentlig til privat. Når ansvaret for både innholdet og finansieringen av tjeneste fortsatt ligger hos det offentlige, mens en privat aktør utfører tjenesten, er det mer presist å snakke om konkurranseutsetting enn privatisering. Det samme er tilfellet med landets friskoler. Det offentlige er ansvarlig for størstedelen av finansieringen og læreplanen, noe som gjør det heller meningsløst å snakke om «hemningsløs privatisering av skolen», eller å omtale friskoler som et «gedigent privatiseringsprosjekt».

I det hele tatt er det få aktører i Norge som målbærer fullstendig privatisering av velferdstjenester. Men privatisering har blitt et viktig prinsipielt spørsmål i velferdsdebatten som viser ideologiske forskjeller det ellers kan være vanskelig å oppdage.

De partiene som er for privatisering, hvis det kan uttrykkes så enkelt som for og mot, bruker selve begrepet mindre. De bruker heller ord som «private aktører» og «private

tilbydere». Man unngår verbet «å privatisere» og foretrekker formuleringer av typen «åpne opp for private aktører» eller «slippe alle aktører til». Det er imidlertid «privatisering» som er begrepet som avgrenser debatten.

En retorisk strategi for å gjøre «privatisering» til et sentralt og negativt ladet begrep i debatten, er å fremstille ønsket om privatisering som langt større enn det som er tilfellet. Uttrykk som «gedigent privatiseringseksperiment» er et eksempel på det.

En annen retorisk strategi er å ikke hekte meningene på faktiske politiske aktører, men heller på «markedsfundamentalistene», «privatiseringskreftene» eller «høyrekreftene». Dette er, slik de beskrives, de «som vil ha marked og privatisering for markedet og privatiseringens egen skyld». Dette er «drivkrefter» i samfunnet som særlig den radikale venstresiden alltid kjemper mot, i oppildende taler også Arbeiderpartiet:

Tre tiår med ukritisk hylling av det uregulerte markedet. Med avregulering og dyrking av grådigheten. Høyrekreftenes tredveårskrig mot staten. Nå har markedsfundamentalistene skjønt at de tok feil. Nå kommer de til oss for å finne svaret på hva som gikk galt. Nå kommer de til staten for at den skal redde markedet. Endelig har de skjønt det vi lenge har sagt: Det er fellesskapet, ikke markedet, som må sette grensene. Vi tror på fellesskapet. (Jens Stoltenberg 2009)

For å illustrere hvordan denne retorikken varierer med anledningen, kan man sammenligne dette sitatet, fra en 1.mai tale på Youngstorget i 2009, med sitater fra Stoltenbergs tale ved NHOs årskonferanse:

Jeg er en sterk tilhenger av marked og konkurranse. Markedet har brakt frem store verdier og samfunnsforbedringer, nyskaping og innovasjon. Og markedet har egenskaper som ingen andre instrumenter klarer å håndtere. [...] Vår velferd er bygget på marked og konkurranse. I tillegg er hundrevis av millioner mennesker i verden kommet ut av fattigdom som en del av en markedsbasert verdensøkonomi. (Stoltenberg 2009)

Vi har hatt en fantastisk vekst i private bedrifter fra 2005. Og jeg vil gjerne takke alle dere som representerer private bedrifter her, for det dere har gjort. For dere har våget, dere har investert, dere har skapt arbeidsplasser. Det er ikke regjeringen som skaper arbeidsplasser i private bedrifter, det er det dere som gjør. Og jeg takker dere for det, og for all skatten dere har betalt og for alle bidrag dere har gitt til fellesskapet. (Jens Stoltenberg 2011)

Stoltenberg kan mildt sagt sies å vektlegge forskjellige aspekter ved verdiskapning i disse sitatene. Det skal også sies at han i sin 1.mai-tale la mer vekt på internasjonale forhold. Men fortsatt er det tydelig hvordan han ved leilighet tillater seg å mane frem «markedskrefter» og «høyrekrefter» som fiender av folket når det

kan så tvil om politiske motstandere.

En tredje retorisk strategi er å mistenkeliggjøre motivasjonen. Det er det *For Velferdsstaten* gjør når denne organisasjonen omtaler offentlig-privat samarbeid:

Offentlig-privat samarbeid er en måte å privatisere via bakveien. Å slippe private selskap, som driver for profitt, inn i offentlig virksomhet er som å legge et gjøkegg i et fuglerede. (For Velferdsstaten 2011)

Dette gjør også statsministeren:

Når høyresiden sier «valgfrihet», så er det et kodeord. Akkurat som de innførte «friskoler» som kodeord for «privatskoler». Det de mener når de sier «valgfrihet» er mer kommersialisering. Mer marked. (Jens Stoltenberg 2010).

Dette er faktisk et ganske vanlig argument fra de rødgrønne i valgkampsammenheng: Å hevde at det høyresiden *egentlig* ønsker og står for, er noe vidt forskjellig fra det de sier og gjør. Høyresidens plussord er «kodeord» for «hemningsløs markedstenking» og «profittjag»:

Det er ikke valgfrihet eller ønske om flere private som i seg selv er det drivende for høyrepartiene i dette spørsmålet. Det er et ønske om mer markedstenking... Høyres og Fremskrittspartiets systemer er ikke for mangfold og valgfrihet. Men for systematisk og gjennomgående markedstenkning. (Jens Stoltenberg 2010)

Dette poenget er, om ikke dominerende, så ofte underliggende i velferdsretorikken: At høyresiden og de private *egentlig* er ute etter å innføre markeder og tjene penger, noe som gjør at de ikke *egentlig* kan være interessert i å gi et godt velferdstilbud eller føre en god sosialpolitikk. Politiske forskjeller aksepteres ikke som forskjeller på virkemiddelområdet, men fremstilles som grunnleggende forskjeller i verdier av typen «omsorg/økonomi» og «folkemakt/pengemakt».

Slike argumenter er svært vanskelig å imøtegå for politiske motstandere. Direkte angrep på troverdigheten på denne måten må møtes som dette, altså som angrep på dyder som *ærlighet* og *stabilitet*. Det nytter lite å imøtegå slike anklager med tall eller økonomiske argumenter, selv om dette kan styrke velgernes opplevelse av politikernes kompetanse.

Denne typen angrep på politiske motstanderes integritet kan også ha negative konsekvenser på velgernes tillit til politikken. Politikere som går inn for å spre mistillit til andre politiske aktører, må også ta sin del av ansvaret for økende politikerforrækt og følelse av distansering fra politikken. Dette gjelder selvsagt ikke bare Stoltenberg og hans partifeller. Når FrP etablerer begreper som «eldrebløff», og baserer sin valgkamp på slagordet «På tide å be om unnskyldning for brutte løfter», er de med på å underbygge et bilde av politikere som bløffmakere og løgnere som helst burde bukke og skrape for at samfunnet

ikke er ideelt. «I valgkampen skal de rødgrønne igjen gi løfter de ikke holder», kunne vi lese i FrPs valgbrosjyre fra 2009, «men som eventyrfortellere flest forteller de sjelden det som er sant». Slik aggressiv retorikk gir kanskje velgergevinst i det korte løp, men i lengden er det med på å svekke hele politikerstandens integritet og velferdsstatens legitimitet.

BEGREPSMAKT

Velferd, fellesskap, rettferdighet og omsorg er fellesmenneskelige verdier. Alle mennesker ønsker velstand og velferd i sitt eget liv. Alle mennesker er avhengig av fellesskap seg i mellom, og alle er avhengig av omsorg i en eller annen forstand. Dette er suverene positive verdier som ingen kan være mot. Samtidig er dette begreper som ikke har noen enkel, entydig betydning, men er sosialt og kulturelt betinget. De som får definere disse begrepene, får i stor grad sette premissene for debatten.

Når «velferd» blir synonym for offentlig finansierte tilbud, «fellesskap» blir synonym for offentlig sektor, «rettferdighet» kommer til å bety sosial og økonomisk likhet, og «omsorg» i politisk sammenheng blir synonym for offentlig helsevesen, er det klart at dette gir en fordel til de som ønsker mer offentlig kontroll over velferden.

Samtidig blir polariseringen mellom standpunkter tydeliggjort på feil grunnlag. En retorikk som kategoriserer begrensninger i

offentlige tilbud og budsjetter, eller bruk av private bedrifter til å levere velferdsgodene, som egoistiske, beregnende og nær sagt umoralske, kan være effektiv på kort sikt, men er på lang sikt både negativ for befolkningens tillit til politikere og til velferdsordningene.

Samtidig skapes en debattkultur med «retorisk sti-avhengighet» som legger sterke føringer på innholdet i politikken. Politiske prioriteringer og forskjeller på virkemiddelområdet utdefineres av debatten, ved at man betrakter dem kun som økonomiske egeninteresser, og dermed ikke som legitim motivasjon. Økonomiske prioriteringer kategoriseres som verdiprioriteringer og som aktiv motstand mot velferd og velferdsstaten.

Et opplagt spørsmål er hvorvidt denne retorikken faktisk er effektiv. Har de rødgrønne egentlig begreps- og definisjonsmakten i dagens velferdsdebatt? Og vinner det frem hos velgerne? På den ene siden er det tydelig at den retorikken som beskrives i dette essayet vinner frem i mediene. Tydelige dikotomier, moraliserende argumentasjon og ideologisk fargede begreper gjør seg godt både på avisforsidene og i slagord. Dette samme gjør mistenkeliggjøring av motstandernes intensjoner og moralsk harme over tingenes tilstand. Retorikk som konsentrerer seg om de politiske dydene vinner fortsatt frem i media, og de som snakker om velferd som et spørsmål hovedsakelig om offentlige bevilgninger, har fortsatt problemformuleringsprivilegiet i debatten.

På den annen side er det grunn til å spørre om de rødgrønnes «godhetshegemoni» og eierskap til velferdsstaten er i ferd med å forsvinne. Siden stortingsvalget 2009 har borgerlig side, og særlig Høyre, gått kraftig frem på meningsmålingene. Det snakkes til og med om en ny høyrebølge i Norge. Hva denne fremgangen skyldes, er det vanskelig å avgjøre, men en del av forklaringen kan være at velgerne ikke kjenner seg igjen i de rødgrønnes aggressive, moralistiske retorikk. Når over halve landet stemmer borgerlig, er det grunn til å spørre seg om velgerne egentlig kjenner seg igjen i beskrivelsen av deres egen politikk som kynisk, kalkulerende og bakstreversk. Kanskje har velgerne gjennomskuet en retorikk som mangler forankring i deres egne liv.

SLUTTNOTER

- ¹ Heløe, Leif Arne. 2010. *Velferd på avveier? Utviklingslinjer og dilemmaer i helse- og sosialpolitikken*. Abstract forlag. Oslo: 80f. Viser videre til en komparativ europeisk undersøkelse av Ola Listhaug og Kristen Ringdal fra 2009.
- ² Dette viser en undersøkelse gjennomført av NOVA og SSB i 2010. Undersøkelsen er referert i Aftenposten 9.4.2010
- ³ Skog Hansen, Inger Lise og Grønningsæter, Arne Backer (2010) *Nye velferdssignaler – En analyse av stortingsmeldinger og offentlige utredninger om velferdspolitikken*, Fafo. Oslo; Vinje, Villemann. (2009). *Spiller det noen rolle?* Civita. Oslo.
- ⁴ Vatnøy, Eirik (2010) *Velg!09 Journalistikk og retorikk i norsk valgkamp*, Civita. Oslo; Cappela, Joseph N. og Hall Jamieson, Kathleen (1997) *Spiral of Cynicism – The press and the public good*, Oxford University Press. N.Y.
- ⁵ Denne definisjonen er hentet fra Neumann, Iver B. (2001) *Norge – en kritikk*, Pax Forlag. Oslo. Neumanns bok, som studerer begrepsmakt i den norske EU-debatten, er trolig det mest omfattende eksempelet på kritisk diskursanalyse av sentrale begreper innen norsk politikk.
- ⁶ Makt- og demokratiutredningen. NOU: 2003: 19, 14.1.4.
- ⁷ Neumann(2001): 11
- ⁸ se Einar Øverbyes kritikk av ESOPs forskning på institusjonelle likevekter som realiserer ulike kombinasjoner av likhet og effektivitet i den skandinaviske modellen, *Nytt Norsk Tidsskrift 4/2010*
- ⁹ Særlig har Gøsta Esping Andersens kategorisering av europeiske velferdsstatsmodeller fått stor betydning. Andersen kalte de skandinaviske velferdsstatene for «den sosialdemokratiske modellen», Andersen, Gøsta Esping (1990) *The three worlds of welfare capitalism*, Polity Press. Cambridge. I dag har man gått bort fra denne betegnelser og det er konsensus i det akademiske miljøet at dette ikke er en ren sosialdemokratisk modell. Den vanligste termen i dag er «den nordiske modellen».

- ¹⁰ Andersen, Astri, Svein Ivar Angell og Jan Heiret: «Politisert velferdshistorie fra Civita», *Bergens Tidene* 4.4.2011
- ¹¹Lars Gustafson (1989) *Problemformuleringsprivilegiet. Samhällsfilosofiska studier*, Norstedts Förlag, Stockholm
- ¹²Johansen, Anders (2002) *Talerens troverdighet*, Universitetsforlaget. Oslo.
- ¹³Kjøller, Klaus (2011) *Den politiske komedie*, Forlaget Hovland. Høyberg: 22
- ¹⁴Kjeldsen, Jens Elmeland (2008) «Angrepet av saklighet» i Clemet, Kristin og Stanghelle, Harald (2008) *Kåre Willoch – et debattskrift*, Kagge forlag, Oslo.
- ¹⁵Vatnøy 2010
- ¹⁶Bay, Ann-Helén og Stang, Edda (2009) «Politisk svikt eller individuelt ansvar? Pressens portrettering av fattigdom» i Bay, West Pedersen og Saglie (2009) *Når velferd blir politikk*, Abstrakt forlag, Oslo.
- ¹⁷Chaffey, Paul «En politisk reise». *Samtiden* 4/2006.
- ¹⁸Det er vanskelig å dokumentere slike påstander på en etterprøvbar måte, men det finnes likevel klare indikasjoner. I følge undersøkelser fra Nordiske Mediedager (gjennomføres hvert år av respons analyse) stemmer flest norske journalister på partier som står til venstre i politikken. Men tallene er i ferd med å snu. I 2011 gikk Høyre voldsomt frem (til 23 %), på bekostning av SV og Ap. Høyre var for første gang større enn SV. FrP og sentrumpartiene er imidlertid lite representert. SVs storhetstid blant journalistene var i perioden 2003-05, da cirka 35 % av journalistene oppga at de ville stemme SV, De grundigste analysene som er gjort av norsk politisk journalistikk i etermediene, med fokus på handling fremfor holdninger, viser også at holdninger overfor saker og intervjuobjekter gir en fordel til venstresiden. Haug, Koppang og Svennevik (2010) «Moderator bias in television coverage of an election campaign with no political advertising» *Nordicom Review* 31 / 2010-2.
- ¹⁹Loga, Jill (2003) «Godhetsdirskursen» i Berge, Meyer, Trippestad (red) (2003) *Maktens tekster*, Gyldendal akademiske. Oslo: 75
- ²⁰Loga (2003)

- ²¹Skirbekk, Gunnar (2010) *Norsk og Moderne*. Res Publica. Oslo
- ²²Dette og lignende problemstillinger drøftes blant annet i Bay, Ann-Helén, Axel West Pedersen og Jo Saglie. 2009, under overskriften «Den nye velferdsstaten – partipolitikkens abdikasjon?»
- ²³se for eksempel Språkrådets prosjekt «Klart språk i staten»
- ²⁴Kjeldsen (2008)
- ²⁵Kjeldsen (2008): 229
- ²⁶Bjørhaug, Ane Elisabeth (2007) *Ny retorikk i DNA – Fra Gro til Jagland til Jens*. Forlag 1. Bergen.
- ²⁷Hansson og Teigene (1992): 222, her hentet fra Bjørhaug (2007)
- ²⁸Johansen, Anders (2007). «Soria Moria». *Norsk Medietidsskrift* 2/2007
- ²⁹Vinje (2009)
- ³⁰Fafo (2010)
- ³¹Eksemplene er hentet fra SFs partiprogram 1969.
- ³²«Høyres frekke forsøk» *Dagbladet* 5.3.2011, «Radikal nytolkning fra høyresiden» *Aftenposten* 3.3.2011
- ³³Lie, Einar og Venneslan, Christian (2010). *Over Evne – Finansdepartementet 1965–1992*, Pax forlag. Oslo: 355f
- ³⁴Det generelle mønsteret er at velgerne til Ap og SV er jevnt fordelt mellom høy, middels og lav inntekt. Høyre og Venstre har forholdsvis mange velgere med høy inntekt, mens FrP har flest velgere med lav og middels inntekt. Sp og KrF har flest velgere med middels inntekt. (SSB Valgundersøkelsen 2005)
- ³⁵Flere av de følgende poengene er hentet fra Johansen (2007)
- ³⁶For en kritisk gjennomgang, se Mydske, Claes og Lie (red) (2007) *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet*, Universitetsforlaget. Oslo.
- ³⁷Tor Iversen (1985). «Privatisering. Markedets muligheter i helsetjenesten». *Gruppen for Helsetjenesteforsknings skriftserie, nr. 1/85*.

LITTERATUR

- Andersen, Gøsta Esping (1990) *The three worlds of welfare capitalism*, Politiy Press. Cambridge
- Gustafson, Lars
(1989) *Problemformuleringsprivilegiet. Samhällsfilosofiska studier*, Norstedts Förlag. Stockholm
- Bay, West Pedersen og Saglie (2009) *Når velferd blir politikk*, Abstrakt forlag, Oslo
- Berge, Meyer, Trippestad (red) (2003) *Maktens tekster*, Gyldendal akademiske. Oslo
- Bjørhaug, Ane Elisabeth (2007) *Ny retorikk i DNA – Fra Gro til Jagland til Jens*. Forlag 1. Bergen
- Cappela, Joseph N. og Hall Jamieson, Kathleen (1997) *Spiral of Cynicism – The press and the public good*, Oxford University Press. N.Y
- Clemet, Kristin og Stanghelle, Harald (2008) *Kåre Willoch – et debattskrift*, Kagge forlag, Oslo
- Heløe, Leif Arne. 2010. *Velferd på avveier? Utviklingslinjer og dilemmaer i helse- og sosialpolitikken*. Abstract forlag. Oslo
- Johansen, Anders (2002) *Talerens troverdighet*, Universitetsforlaget. Oslo.
- Kjøller, Klaus (2011) *Den politiske komedie*, Forlaget Hovland. Høyberg
- Lie, Einar og Venneslan, Christian (2010). *Over Evne – Finansdepartementet 1965–1992*, Pax forlag. Oslo
- Mydske, Claes og Lie (red) (2007) *Nyliberalisme –*

- ideer og politisk virkelighet*, Universitetsforlaget. Oslo
- Neumann, Iver B. (2001) *Norge – en kritikk*, Pax Forlag. Oslo
- Skirbekk, Gunnar (2010) *Norsk og Moderne*. Res Publica. Oslo
- Skog Hansen, Inger Lise og Grønningsæter, Arne Backer (2010) *Nye velferdssignaler – En analyse av stortingsmeldinger og offentlige utredninger om velferdspolitikken*, Fafo. Oslo
- Vatnøy, Eirik (2010) *Velg!09 Journalistikk og retorikk i norsk valgkamp*, Civita. Oslo
- Vinje, Villemann (2009) *Spiller det noen rolle?* Civita. Oslo

OM FORFATTEREN

Eirik Vatnøy er språkviter i Civita og redaksjonssjef i tidsskriftet Minerva. Han er utdannet retoriker ved Universitetet i Oslo. Vatnøy har blant annet skrevet pamfletten *Velg! 09* og er medforfatter av Civitas bok *Den norske velferden*.

Selv om politikken på velferdsområdet først og fremst er preget av kontinuitet, kan man i debatten få inntrykk av at man står overfor vidt forskjellige realiteter og menneskesyn. Ikke minst preger dette venstresidens retorikk. Venstresidens velferds-politikk er forsøkt definert som moralsk «riktig», som «bedre» enn alternativet og som «den norske måten» å gjøre det på. Resultatet er at velferdsdebatten er preget av en tilbyder-politikk, der folket primært forstås som mottakere av offentlige goder og tjenester, mens staten og politikerne får rollen som givere. Jo mer de gir, jo bedre gjør de jobben sin.

Civita er en liberal tankesmie som skal formidle kunnskap og ideer som er tankevekkende og utvider rommet for den politiske debatten. Dette essayet undersøker sentrale begreper og språk- bruk som preger debatter om velferd i norsk offentlighet.